

Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839–1867)*

Measures and Efforts taken for maintaining Internal Security in the State of Bursa in Tanzimat Era (1839-1867)

Emre Satıcı**

Özet

19. yüzyıl Osmanlı taşrasında ve bilhassa Anadolu'da bulunan eyaletlerde, merkezi hükümet temsilcilerinin uğraşmak zorunda olduğu iç güvenlik sorunları daima var olmuştur. Merkezi devlet otoritesine karşı İmparatorluğun bazı bölgelerinde dönem dönem meydana gelen kitlesel ayaklanmaları bir yana koyarsak, yol kesip adam öldürmek, soygun yapmak gibi kişisel veya grup hâlinde yapılan eylemlerle temsil edilen eşkıyalık hareketleri bu iç güvenlik sorunlarının büyük bir kısmını oluşturmuşlardır. Tanzimat reformlarıyla birlikte bir taraftan her sınıftan Osmanlı uyrukların can, namus ve mal dokunulmazlığını temin etmek, yargısız cezalandırmaları önlemek ve çağdaş bir cezalandırma sistemi getirmek amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapılırken, diğer taraftan daha etkin ve yaygın bir kolluk örgütü oluşturulmaya çalışılmıştı. Bu şekilde bölgelerinde asayişî korumakla yükümlü eyalet valilerinin karşılaştıkları iç güvenlik sorunlarıyla yasal sınırlar içinde daha etkili mücadele etmeleri amaçlanmıştı. Tanzimat döneminde valiler bu gibi yeni kurumların yanı sıra eski dönemin kimi yöntemlerini de kullanarak eyaletlerinin iç güvenliğini sağlamaya çalışmışlardı. Bu makalede, geniş idarî sınırlarıyla Anadolu'nun önemli bir konumunda bulunan Bursa Eyaletinde dönem içinde görülen iç güvenlik sorunları karşısında eyalet yöneticilerinin açıklanan bağlamda almaya çalıştıkları önlemlerle buldukları çözümler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Bursa Eyaleti, Zaptiye Örgütü, İç güvenlik.

---

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda (Ankara 2008), Prof. Dr. Musa Çadircı'nın danışmanlığında hazırlanan *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti* adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bkz. Emre Satıcı, a.g.t., s. 342-358.

** Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. emre.satıcı@gmail.com

Abstract

The challenges and problems of internal security with which central government authorities had to deal with has always existed in 19th century Ottoman rural areas and especially in the Anatolian states. Putting aside the occasional mass revolts against the Empire's central authority in certain regions, activities of banditry and robbery acted out by individuals or groups formed the great majority of these internal security problems. The "Tanzimat" reforms, were designed to establish certain legal arrangements in order to secure and maintain the safety of life, honor and property of all class of nationals making up the Ottoman Empire, and introduce a modern punishment system to prevent extrajudicial punishments on one hand, and form a more effective and extensive security force on the other. Bu makalede, geniş idarî sınırlarıyla Anadolu'nun önemli bir konumunda bulunan Bursa Eyaletinde dönem içinde görülen iç güvenlik sorunları karşısında eyalet yöneticilerinin açıklanan bağlamda almaya çalıştıkları önlemlerle buldukları çözümler üzerinde durulmaktadır. Thus, the governors of the states responsible to maintain order and safety in their regions could deal with internal security problems much more effectively within legal boundaries. They attempted to maintain internal security in their states in line with both these reforms and certain former methods. This article will focus on the measures taken by State Governors to resolve internal security problems and challenges in accordance with these reforms, in the State of Bursa – an important Anatolian state in the Ottoman Empire due to its broad administrative borders.

Key Words: Tanzimat, the State of Bursa, Zaptiye Organization, Internal Security.

Bursa Eyaleti veya devrin resmî yazışmalarında daha çok kullanılan şekliyle Hüdavendigâr Eyaleti ilk olarak 1836 senesinde kurulmasına rağmen, sabit bir yönetim merkeziyle, bu merkezde faaliyet gösteren yönetim kurumlarıyla ve belirli bir istikrara kavuşmuş idarî sınırlarıyla eyaletin Osmanlı taşra yönetimi içinde belirginleşmesi, Tanzimat sonrası dönemle başlamıştı. Bu doğrultuda, 1842 başlarında alınan bir kararla, o zamana kadar merkezi Üsküdar'da bulunan Hassa Ordusu Müşirleri veya Seraskerlerin sorumluluğunda bulunan eyalet valiliğine bağımsız müşirler atanmaya başlanmış ve bu müşirlerin ikamet merkezi olarak Kütahya şehri eyalet merkezi olarak seçilmişti. 18 Ağustos 1842 (11 Recep 1258)'de ise eyalet merkezi Bursa'ya tahvil edildi ve o sırada eyalet valisi bulunan Müşir Dilaver Paşa maiyetiyle birlikte Bursa şehrine taşındı. Bu son değişiklik ile 1867 tarihli vilayet düzenlemelerine kadarki şekliyle, yani belirli idarî sınırları ve Tanzimat düzenlemelerinin birinci evresine özgü yönetim kurumlarıyla eyalet, Osmanlı taşra yönetimi içindeki yerini almıştı. Aynı dönemde eyaletin sınırları Bursa, Kocaeli, Eskişehir, Kütahya, Karahisar-ı sahip

ve Kütahya gibi sancakları kapsamaktaydı. Ayrıca Ayvalık, Erdek ve Bilecik gibi önemli kaza merkezlerinin çevrelerindeki birkaç kazanın toplanmasıyla sancak şeklinde eyalete bağlandığı da olmuştu¹. Görüldüğü üzere eyalet Güney Marmara boyunca uzanan çok geniş bir alanı kapsamaktaydı ve merkeze yakınlığı ile Tanzimat reformları sürecinde taşra yönetiminde tesis edilen her yeni kurum ve yönetim pratiklerinin öncelikli uygulama alanıydı. Eyalet bu yönüyle merkezi hükümet yetkilileri için, uygulamaya sokulan reformların başarısı hakkında bir tecrübe alanı da sunuyordu. Yeni Tanzimat düzeni içinde eyalet dâhilinde iç güvenliğin sağlanmasına yönelik ortaya konan önlem ve uygulamalar da bu bağlamın içerisindeydiler. Söz konusu bağlam içinde eyaletin iç güvenliğini temin için tesis edilen yeni kurumlar, yapıları, işleyişleri ve eyalet yöneticilerinin karşı karşıya kaldıkları iç güvenlik sorunları karşısında başvurdukları yöntemlerin açıklanması, bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Ancak esas konuya geçmeden önce Tanzimat'ın ilk uygulama safhasında taşrada iç güvenlik ile can-mal dokunulmazlığının sağlanması amacıyla yönelik bazı yasal ve kurumsal düzenlemelere kısaca değinmek gerekmektedir.

Tanzimat Sonrası Osmanlı Taşrasında İç Güvenlik Düzenlemeleri

Bütün Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve namus güvenliklerinin temini, adil bir yargılama sonucunda suçu sabit olmadıkça kimsenin keyfi olarak cezalandırılmayacağı ilkesinin kabul edilmesi, askere alma ve vergilendirmede daha adil ve etkin yöntemlerin uygulanacağını taahhüt edilmesi ve bunları temin etmek yolunda gereken yasal ve kurumsal düzenlemelerin en kısa sürede yapılacağını beyanı, Tanzimat Fermanı ile ilan edilen temel prensiplerin en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Bu yüzden reformları planlayan devlet adamlarının, eyaletlerdeki mevcut iç güvenlik kurumlarında, ilan edilen prensiplere uygun kapsamlı düzenlemelere gitmeleri kaçınılmazdı. Yargısal ve yasal düzenlemelerle birlikte iç güvenlik konusunun daha akılcı bir şekilde ele alınması; her şeyden önemlisi ise çıkarılacak yönetmelik ve kanunlar temelinde faaliyet gösterecek yeni bir iç güvenlik teşkilatının eyaletlerde tesisi gerekiyordu.

Tanzimat Fermanı'nın ilanını takiben reformun uygulanacağı eyaletlerde gerçekleştirilen idarî ve malî düzenlemeler iyi bilinmektedir. Kısaca hatırlarsak, devlet gelirlerinin toplanmasında "İltizam" yöntemine son verilmesi, Tanzimat öncesinin otoriter eyalet valilerinin yetkilerinin sınırlandırılarak kendilerinin eyaletlerinin yönetiminden ve güvenliğinin sağlanmasından sorumlu yöneticiler hâline getirilmeleri, devlet gelirlerini doğrudan toplayarak merkezi hazineye aktarmak üzere her bir sancak merkezine "Mubassıl" adıyla birer maliye memurunun gönderilmesi ve hepsinden önemlisi, idare merkezi olan şehirlerde üyelerini hükümet görevlilerinin ve seçimle belirlenen Müslüman ve

---

¹ Emre Satici, a.g.t., s. 256–258.

Gayrimüslim temsilcilerin oluşturduğu birer idare meclisin teşkili gibi olgular bu düzenlemelerin içinde anılması gerekenlerdir².

Söz konusu idarî-malî düzenlemelerin yanında iç güvenliği ilgilendiren boyutlarıyla bazı esaslı yasal ve hukukî düzenlemeler de yapılmıştı. Öncelikle, Tanzimat Fermanı'nda ilan edilen, kanun önünde eşitlik ve kimsenin mahkeme önünde adil bir yargılama sonucunda suçu sabit olmadıkça keyfi olarak idam edilemeyeceği ilkelerine işlerlik kazandırmak üzere 3 Mayıs 1840 (1 Rebiyülevvel 1840) tarihli “*Ceza Kanunnamesi*” çıkarıldı. Bir giriş on üç fasıl ve toplam kırk bir maddeden oluşan bu kanunname müsadere ve Tanzimat öncesine ait diğer örfî cezaların kaldırıldığı belirtiliyor ve çobandan vezirlere kadar herkesin işlediği fiillerden dolayı cezaî sorumluluk bakımından kanun önünde eşit olduğu beyan ediliyordu. Kanunnamenin diğer maddelerinde görevi kötüye kullanma, rüşvet, irtikâp gibi suçları işleyen memurlara verilecek cezaların tespitiyle birlikte devlete karşı isyan, eşkıyalık, gasp, adam öldürme ve yaralama gibi suçların tasrihiyle cezaî yükümlülükleri ve yargılama usulleri açıklanmıştı. 1840 tarihli kanun uzun süre yürürlükte kalmamış, ilkel yazım ve tertip şeklinden kaynaklanan nedenlerden ötürü ilerleyen zamanın ihtiyaçlarına cevap veremez hâlde gelince yerini, 14 Temmuz 1851 tarihinde “*Kanun-ı Cedid*” adıyla çıkarılan yeni bir ceza kanunu almıştır. Bir giriş, üç fasıl ve kırk altı maddeden oluşan bu kanun ise 9 Ağustos 1858'e kadar yürürlükte kalmıştı. Bu tarihte “*Ceza Kanunname-i Hümayunu*” adı altında çok daha kapsamlı ve sistemli hazırlanmış yeni bir ceza kanunu yürürlüğe kondu. Bu kanunname 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu temel alınarak hazırlanmıştı ve Cumhuriyet dönemine kadar yürürlükte kalmıştır³.

Kısaca bahsedilen bu yasal düzenlemelerin yanında, ceza yargılamalarında ve eyaletlerin iç güvenliğinin sağlanmasında yönetim merkezi şehirlerde kurulan yerel meclislere de önemli yetki ve görevler verilmişti. İlk Tanzimat uygulamalarını müteakip eyalet ve sancak merkezlerinde “*Muhassıllık Meclisi*” adıyla kurulan bu yerel kurullar, 1842 yılı başlarında “Muhassıllık” kurumunun kaldırılmasıyla “*Memleket Meclisleri*” adıyla faaliyetlerine devam etmişlerdi. Ayrıca, bu dönemde eyalet merkezlerinde bulunan meclislere “*Büyük Meclis*”, bağlı sancak merkezlerinde bulunanlara “*Küçük Meclis*” de denilmekteydi. 1849'da eyalet yönetiminde yapılan yeni bir düzenleme sonucunda eyalet merkezi şehirlerde bulunan Büyük Meclisler “*Eyalet Meclisi*” adıyla yeniden örgütlenmişlerdi. Bu arada bağlı sancaklarda bulunan Küçük Meclisler ise “*Sancak Meclisi*” adıyla faaliyetlerine devam etmişlerdi. Bu son düzenleme sonucunda tesis edilen yapı, 1867 tarihli Vilayet Düzenlemeleri'ne kadar

² Halil İnalçık, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, XXVIII/112 (1964), s. 625 vd.

³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara TTK 1997, s. 203-206.

mevcudiyetini devam ettirmiştir⁴. İşte bu yerel meclisler, daha ilk tesislerinden itibaren vergi anlaşmazlığı, memur suiistimali gibi eyalet halkı ile hükümet temsilcileri arasında cereyan edebilecek idare davaları dışında, katil ve sirkat gibi büyük ceza davalarını dinleyip çözüme bağlamakla yetkili kılınmışlardı. İlk Muhassıllık Meclislerinin teşkilat ve çalışma biçimini belirleyen talimatnamede burada görülecek önemli davaların usulüne göre söylendikten sonra varılan hükmün mutlaka oybirliği veya oyçokluğuyla olması gerektiği ifade ediliyordu. 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi maddelerinde ise taşralarda vuku bulacak adam öldürme, eşkıyalık, devlete isyan gibi suçlardan doğan büyük davaların mutlaka memleket meclislerinde görüleceği tespit edilmişti. Bilhassa Kanunname'nin giriş bölümünde bulunan Padişah Abdülmecit'in hattında, kanunun memleket meclislerinde ve gereken yerlerde mutlaka birer nüshasının bulunması ve kanunî ve nizamî işlerde ona başvurulması gerektiği bildiriliyordu. Kanunnameye zikredildiğine göre taşralarda meydana gelen katil davaları, hem şer'i hem de kanunî yönden meclislerde görülecekler ve usulüne göre hazırlanan şer'i ilâmları ve meclis mazbatalarıyla birlikte, varılan hükümler İstanbul'a bildirilecekti. Bu hükümler, Padişah tarafından onaylanarak gereken fermanı gelmeden kesinlikle infaz edilmeyeceklerdi⁵. Diğer taraftan 1849'da yürürlüğe giren "Eyalet Meclisleri Talimatnamesi" ile eyalet meclislerinin hukukî yetkileri yeniden tanımlanmıştı. Buna göre adam öldürme, yol kesme, eşkıyalık ve hırsızlık gibi kamuyu ilgilendiren davalarla sancak kaymakamlarının sonuçlandıramadıkları hukukî sorunlar eyalet meclislerinin yetki alanlarına girmektedir⁶.

Tanzimat sonrası dönemde iç güvenliğin korunması açısından eyalet valilerin üstlenmiş oldukları işlev ve görevlere de biraz değinmek gerekmektedir. Dönem içinde genellikle "Müşir" sıfatıyla en büyük mülkî amir olarak eyaletlerin başında bulunan valiler, eyaletlerinin iç güvenliğinden de birinci derecede sorumluydular. Dolayısıyla valiler, eyaletlerinin neresinde genel güvenliği ihlal eden bir durum ortaya çıkarsa emirlerindeki kolluk güçleriyle oraya derhâl müdahale etmekle yükümlüydüler. Valilerin görevlerini tespit etmek üzere 1849 tarihli Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'ne ek olarak çıkarılan yönetmelikte, kendilerinin iç güvenlik konusunda yapmaları gerekenler de sıralanmıştı. Buna göre yol güvenliğinin sağlanması valilerin en çok dikkat etmesi gereken konu olup eyaletlerinde iç güvenliğin tam olarak sağlanması başarılarının temel ölçütü olacaktı. Ayrıca eyaletin herhangi bir bölgesinde eşkıya görüldüğü haber alındığı takdirde üzerlerine gerektiği kadar kolluk kuvveti gönderilecek, iyilikle teslim

⁴ A.g.e., 215, 218.

⁵ Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiye Mahkemeleri'nin Kuruluş ve İşleyişi 1840-1876)*, Eskişehir 2004, s. 57-60.

⁶ Çadırcı, a.g.e., s. 222.

olmaları sağlanamazsa yönetmeliklere göre zor kullanarak hareketleri önlenecekti⁷.

Tanzimat'ın ilk dönemlerinde yapılan düzenlemelerle, eyalet valileri merkezî iktidarın tam denetimine bağlanmaya çalışılmış, yetki ve otoriteleri yerel meclisler gibi araçlarla kayıt altına alınarak eski dönemdeki keyfî hareketlerin önüne geçilmek istenmişti. Ancak daha uygulamaların başında, bu durumun, özellikle ülkenin iç güvenliğinin sağlanmasında bazı aksaklıklara sebep olduğu ve valileri güçsüz bıraktığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine 28 Kasım 1852 (15 Safer 1269)'de çıkarılan bir fermanla valilere emri altında bulunan bütün memurları bağımsızca azledip yerlerine uygun bulduğu kişileri atama yetkisi verilmişti. Bu yetki bağlamında valiler, gerekli gördükleri hâllerde emirleri altındaki zaptiye birliklerinin “*Sergerde*” ve “*Bölükbaşı*” gibi subaylarını merkezin onayına ihtiyaç duymadan değiştirebileceklerdi. Ayrıca fermanın çıkarıldığı tarihe kadar zaptiye güçleri, bir eşkıya grubuyla karşılaştıkları anda, karşı taraftan ateş gelmedikçe ateş açma yetkisine sahip değillerdi. Ancak söz konusu ferman ile bu gibi durumlarda görevlendirilen zaptiye güçlerine gerekli ihtarları yaptıktan sonra doğrudan ateş açma yetkisi tanınmıştı⁸. 22 Eylül 1858'de yürürlüğe giren ve vali, mutasarrıf, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevlerini düzenleyen yeni bir talimatnamede ise eyalet vali ve mutasarrıflarının iç güvenlik konusundaki görevleri şöyle belirlenmişti: Vali, şahısların, şehirlerin ve özellikle yolların güvenliğinin sağlanmasından birinci derecede yükümlü idi. Eski durumdan farklı olarak eyaleti içinde ortaya çıkan eşkıya üzerine emrindeki zaptiye güçlerini sevk etmeli; hatta bazı gereken durumlarda bu bölgeleri bizzat kendisi teftiş etmeli idi. Ayrıca valiler, eyaletin mevcut zaptiye güçlerinin yetersiz kaldığı durumlarda, eyalet meclisinde görüşüldükten sonra askerî birlik komutanı eline verilecek yazılı tutanak ve emirle en yakın düzenli ordu birliklerini olay bölgesine sevk etme yetkisine sahiptiler. Eşkiyadan, kolluk güçlerine itaat etmeyerek silahla karşılık verenlerin izalesi ile canlı ele geçirilenlerin eyalet meclisinde yargılanmasını sağlamak ve kanunen tutuklanması gereken şahısları kolluk güçleri vasıtasıyla tutuklatarak adli makamlara teslim etmek de görevleri arasındaydı. Diğer yandan valiler, eyaletteki herhangi bir bölgede meydana gelen bir eşkıyalık hareketi karşısında, mevcut zaptiye güçlerinin yetersiz kaldığı ve yakın yerde düzenli ordu birliği bulunmadığı zamanlarda, hükümetten izin alınmaya kadar geçecek sürenin zarar ve ziyana yol açacağı kuvvetle muhtemelse, kendi insiyatifleriyle geçici zaptiye askerî yazarak eşkıya üzerine gönderme yetkisine de sahiptiler. Ancak bu tedbir ve tasarruflarını en kısa sürede Babıâli'nin bilgi ve onayına sunmalıydılar⁹.

⁷ Çadırcı, a.g.e., s. 226.

⁸ Selda Kılıç, “Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45 (2009), s. 50.

⁹ Kılıç, a.g.m., s. 52-53.

Buraya kadar aktarmaya çalıştığımız kısa bilgiler, Tanzimat sonrası Osmanlı taşrasında bulunan yönetim kurum ve görevlilerinin iç güvenliğin sağlanmasına yönelik görevleriyle ilgiliydiler. Ancak bu görevin lâıykıyla yerine getirilmesi, yalnızca iç güvenlikten sorumlu olan ve Tanzimat ilkeleri doğrultusunda kanun ve yönetmeliklere bağlı olarak faaliyet gösteren, merkezî ve etkili bir silahlı devlet gücünün eyaletlerde kurulmasına bağlıydı. Tanzimatçı devlet adamları böyle bir kurumun gerekliliğini kısa sürede anlamışlar ve reformların başlamasını takip eden birkaç sene içinde Anadolu ve Rumeli'nin büyük bölümünde bir zaptiye örgütü tesis etmişlerdir. Ancak Tanzimat'ın ilk yıllarında, biraz da masrafların artma korkusundan olsa gerek, ülke içinde bağımsız bir iç güvenlik teşkilatı kurma yolunda somut adımlar atmaktan kaçınılmıştı. Tanzimat'ın uygulandığı eyaletler yeniden düzenlenip vergi toplayıcısı muhassılların yanında “Zaptiye Memuru” sıfatıyla eyalet merkezlerine müşir, bağlı sancaklara da “Ferik”, “Mirliva” rütbesindeki askerî komutanlar atanırken, bunlara, ilk etapta kolluk gücü olarak bölgelerinde bulunan düzenli ordu ile yedek ordu konumunda bulunan Redif birliklerinden yararlanmaları salık verilmiş; eğer yeterli olmazsa o zaman bu hizmet için aylıklı asker yazmaları öngörülmüştü¹⁰. Örneğin, ilk Tanzimat uygulamaları sırasında Bursa Sancağı zaptiye memurluğuna getirilen Ferik İsmet Paşa, o sırada hepsi köylerinde çifti çubuğu başında olan bu Redif neferlerinin zaptiye hizmetinde istihdamının zor olduğunu düşünerek eski düzendeki gibi “*sekban*” ve “*kasas*” adıyla yeniden bir miktar maaşlı asker yazmış, Bursa ve civarının iç güvenlik, vergi tahsilâtı gibi hizmetlerinde bunları kullanmayı tercih etmişti¹¹.

Diğer yandan zaptiye memurları sancakları dâhilindeki büyükçe kaza merkezlerine miralay, binbaşı gibi muvazzaf ordu subaylarını iç güvenlik işlerine nezaret etmeleri için gönderebileceklerdi. Ancak yüzbaşı, mülazım, çavuş ve onbaşı gibi rütbelere kesinlikle muvazzaf subaylardan atama yapılmayacak, bunlar bölgelerinden yazılacak aylıklı askerlerin içinden seçilip görevlendirileceklerdi. Her ne kadar ayrı bir teşkilat olarak daha ortaya çıkmasalar da bu kolluk güçlerinden artık “*zaptiye neferâtı*” olarak bahsedilmeye başlanmıştı. Kendilerine muhassıllık sandıklarından maaş ödeniyordu ve Seraskerlik makamının denetimi altında bulunuyorlardı. Bu sırada Bursa Sancağındaki diğer muhassıllıklara asayiş işlerine bakmak üzere miralay ve binbaşı rütbelerinde dört muvazzaf subay görevlendirilmişti. Bunlar sancak içindeki diğer muhassıllık merkezleri olan Mihaliç (Karacabey), Sivrihisar, Göynük ve Bayramiç kazalarında ikamet edecekler ve Bursa'da bulunan Ferik İsmet Paşa'nın komutasında çalışacaklardı. İkincil önemde bulunan daha küçük yerleşim bölgelerine ise yerlisinden yazılacak asker içinden yüzbaşı, mülazım, çavuş rütbelerinde uygun adamlar görevlendirilecekti. Bu arada iç güvenlik

¹⁰ İnalçık, a.g.m., s. 625.

¹¹ 07 Safer 1256 (10.04.1840) tarihiyle Muhassıl Kâni Bey'in Maliye Nezareti'ne gönderdiği tahrirâtı: BOA, Cevdet Maliye, nr. 6176.

konularında sancağın genelinden sorumlu olan Ferik İsmet Paşa'nın da Seraskerlik ile doğrudan yazışma yetkisi vardı¹².

Bir süre sonra sancak zaptiye memurlarının komutasında kendilerine verilen görevleri yerine getiren kolluk güçlerinin, devletin düzenli askerî gücü olan “*Asâkir-i Muntazama*” birlikleri gibi bir nizam altına alınması için emirler gönderilmişti. Eyaletlerde, zaptiye hizmetinde bulunan askerlere ödenen tayinat ve maaşlar düzenli ordu birliklerindeki gibi denetim altında bulunacak ve her ay bunların faaliyetleri ile harcamalarını gösteren jurnal defterleri İstanbul'a gönderilecekti. Bunun üzerine o sırada daha yeni teşkil edilen Bursa Eyaletinin merkezi olan Kütahya Meclisi'nde, eyalet içindeki yedi sancakta bulunan zaptiye subay ve erlerinin tertip ve teşkilatına dair bazı düzenlemeler kabul edilerek mecliste hazırlanan bir mazbata ile Sadaret'e sunulmuştu. Bu düzenlemeler Bâb-ı âlî'de yapılan inceleme sonucunda çok beğenilmiş ve Tanzimat'ın uygulandığı bütün eyaletlerde tatbikine dair Padişah iradesi çıkmıştı. Bunlar kısaca şöyleydi: İlk olarak yüzbaşı rütbesinden yukarıda olan muvazzaf ordu subaylarının zaptiye hizmetinde istihdamlarına son veriliyordu. Buna göre Bursa Eyaletini oluşturan yedi sancağın her birinde birer yüzbaşı, mülazım ve çavuş olacaktı. Bunlar, sancak merkezlerinde ikamet edecek ve o sancağın zaptiye memurunun emrinde bulunacaklardı. Eğer bir sancak merkezindeki zaptiye erleri yeterli değilse, meclisinde söyleşilerek itidal sınırını da aşmadan yeniden aylıklı asker yazılabilecekti. Yüzbaşılar sancaktaki bütün zaptiye askerlerinin komutanı konumunda bulunacaklar; ayrıca işlevleri bakımından eskinin “*Tomruk Müdürleri*” hükmünde tutulacaklardı. Mülazımlar muhtemel yerlerde kurulan piyade karakollarından sorumlu olacaklardı. Çavuşların görevi ise hapishanelerin muhafızlık memuriyeti idi. Bu arada maaşlarda da bazı düzenlemeler yapılmış ve eskiden görev gereği uzak bir yere gönderilen erlere günde birer kuruştan ödenen yevmiye ücreti ile tayinat bedelleri, birçok suüstimallere yol açtığından kaldırılmıştı. Miktarları eskisine nisbetle biraz arttırılan yeni maaşlara göre yüzbaşılar 500'er, mülazımlar 300'er, çavuşlar 200'er, süvari erleri 180'er ve piyade erleri ise 75'er kuruş alacaklardı¹³.

İşte Tanzimat'ın ilk döneminde eyalet ve sancaklarda iç güvenliğe dair yapılan düzenlemeler bunlardan ibaretti. Ne var ki bu yapı pek uzun sürmedi. İlk uygulamaların hızını kesen o bildik Mart 1842 kararları¹⁴ sırasında, mevcut

¹² BOA, İrade Dâhiliye, nr. 533, İrade Tarihi: 07 Safer 1256 (10.04.1840) ve İrade Dâhiliye, nr. 569, İrade Tarihi: 19 Safer 1256 (22.04.1840).

¹³ BOA, İrade Dâhiliye, nr. 2080, İrade Tarihi: 06 Cemaziyülâhır 1257 (26. 07.1841).

¹⁴ Bu tarihte alınan kararlarla vergilerin toplanmasında yeniden iltizam sistemine dönülüyor, valiler eski otoritelerine kavuşturularak eyaletleri üzerindeki idarî, malî ve zabtî yetkileri yeniden tesis ediliyor; her eyalet merkezine malî konularda valilere yardım etmek üzere birer defterdar atanıyor ve sancakların yönetimi kaymakamlara, kazalarınki ise kaza müdürlerine tevdi ediliyordu. Ayrıca tasarruf tedbirleri doğrultusunda yerel

maaş masrafları Maliye Hazinesi'nin gelirlerini zorlayan taşra zaptiye neferlerinin sayısında da bazı indirimlere gidilmişti. Buna göre kazalarda bulunan piyade ve süvari zaptiyelerin aylıkları kesilecek ve asayiş işleri, kaza müdürlerinin kendi imkânları ölçüsünde maiyetlerinde istihdam ettikleri adamlarıyla sağlanacaktı. Bu aslında bir bakıma eski sisteme dönüş demektir. Bu sırada Bursa Eyaleti valisi Dilaver Paşa ise en kudretli kaza müdürünün bile maiyetindeki hizmetlileriyle bölgesinin güvenliğini temin etmesinin güç olduğunu ifade ederek kazalardaki mevcut zaptiye süvari-piyade neferlerinin toptan kaldırılmadan sayı ve maaşlarında biraz indirime gidilmesini hükümete teklif etmişti. Ancak Meclis-i Vâla'da görüşülen bu teklifi o sırada yeni yürürlüğe giren "*Müşirlik Talimatnamesi*"ne aykırı bulunarak reddedilmişti¹⁵.

1843 yılında askerlik hakkında yapılan kapsamlı bir düzenlemeyle her biri bir müşirin komutasında olacak şekilde ülke beş büyük ordu bölgesine ayrılmış, askerlik süresi ilk beş yılı muvazzaf sonraki yedi yılı yedek, toplam on iki yıl olarak tespit edilmiş ve askere alma usulü belirli yasal süreçlere bağlanarak "*kuruluş usulü*" ihdas edilmişti. Bu değişikliklerle birlikte düzenli Osmanlı Ordusu'nun adı bundan sonra "*Asâkir-i Nizamiye*" olarak anılacaktı. Redif kuvvetleri de tam bir yedek ordu konumuna girmişti. Orduda beş yıllık asıl muvazzaf hizmetini tamamlayan bir er, memleketine geri dönerek yedi sene de Redif hizmetinde bulunacaktı. Redif teşkilatının ise sancaklarda küçük subaylardan oluşan bir eğitim kadrosu bulunuyordu. Redif hizmetinde bulunan erler, senede bir defa bağlı oldukları Redif birliklerinin buldukları merkezlere gelerek askerî eğitim görmek zorundaydılar. Daha da önemlisi bu düzenlemelerle beraber muvazzaf subayların mülki memuriyetlerde bulunmaları kesinlikle yasaklanmıştı. Nizamiye Ordusu'nun iç güvenlik hareketlerinde kullanılması ise olağanüstü durumlara hasredilerek bazı kayıtlara bağlanmıştı¹⁶. Böylece aslı görevi ülkenin dış güvenliğini sağlamak olan Nizamiye Ordusu bir düzen altına alınırken, aynı zamanda mülki memurların emri altında sadece iç güvenlikten sorumlu olacak bir teşkilatın gereği de kavranmaya başlanmıştı. Eyaletlerde biraz önce açıkladığımız üzere iç güvenlikten sorumlu zaptiye birlikleri bulunmakla birlikte, bunların birçoğu yeknesak bir düzen altında değillerdi ve şekil, teşkilat ve işleyiş bakımından bölgeden bölgeye farklılıklar gösteriyorlardı. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'daki bazı valiler, iç güvenlik hizmetlerinde hâlâ "*başboşuk*" adı verilen bazı düzensiz birlikleri kullanmaya devam etmekteydiler. Bunlar eski dönemin vali kapılarında bulunan düzensiz birliklerden farklı olmalarına rağmen yine de kendilerine verilen sıfattan da anlaşılacağı üzere disiplinsiz ve başlarına buyruk askerlerden oluşuyorlardı ve bu nitelikleriyle de özellikle Rumeli'de devlete sık

---

meclislerin seçilmiş üyelerine ödenen maaşlar kesiliyordu. Bkz. Çadircı, a.g.e., s. 211–212.

¹⁵ 22 Rebiyülevvel 1258 (02.06.1842), BOA, *Ayniyat*, 375, s. 75–76.

¹⁶ Çadircı, a.g.e., s. 313 vd.

sık sorunlar çıkartmaktaydılar. Aşağıda açıklayacağımız yeni güvenlik önlemleri alınırken mümkün merteye bunlardan da yararlanılacaktır¹⁷.

Bütün bunlar göz önüne alınarak nihayet 1844 senesinde ülkede bağımsız kuruluş şemasına ve ayrı yönetmeliklere sahip bir zaptiye örgütü kurulmasına karar verildi. Konu hükümetin ilgili kurullarında kapsamlı olarak müzakere edildikten sonra bazı yeni tedbirler üzerinde uzlaşmaya varıldı. Nihayetinde bunlar Padişah'ın da onayıyla 08 Haziran 1844'de Sadrazam tarafından açıklanarak yürürlüğe konuldu. Buna göre İmparatorlukta yüzyıllardır faaliyetini sürdürmüş "Tımarlı Sipahi" örgütü kaldırılıyor, yerine "Zaptiye Teşkilâtı" kuruluyordu. Buna göre vali ve kaymakamlar yönetimlerindeki bölgede ne kadar tımarlı sipahi varsa gelirleriyle birlikte tespit edeceklerdi. Yıllık geliri 500–1000 kuruş arasında değişenler piyade, 1000–2000 kuruş veya daha yüksek geliri olanlar ise süvari zaptiye eri olarak görevlendirileceklerdi. Kısacası bu son düzenlemelerle ülkede kalan son tımarlar da tasfiye edilerek zaptiye teşkilatının tamamlanmasında kullanılıyordu. 1845'te temel olarak İstanbul'un iç güvenliğiyle ilgilenmek üzere "Zaptiye Müşirliği"nin kurulmasıyla son halka da tamamlanmış oldu. Böylece o zamana dek Seraskerlik makamına bağlı olan taşra zaptiye örgütü, bundan sonra Zaptiye Müşirliği'nin denetiminde bulunacaktı. Müşirliğin başlıca görevi ülkede iç güvenliğin sağlanmasına yönelik gereken düzenlemeleri görüşmek ve uygulamaktı. Bu doğrultuda zaptiye örgütünü ilgilendiren kanun ve yönetmeliklerinin hazırlanması bu kurumun uhdesine havale edilmişti. Zaptiye Müşirliği, kendisine bağlı zaptiye birlikleriyle İstanbul'un doğrudan asayişinden sorumluydu. Vali ve kaymakamların maiyetinde bulunan eyalet zaptiye güçlerinin ise üst makamı konumundaydı¹⁸.

Zaptiye erleri eyalet merkezlerinde valilere, sancak merkezlerinde ise kaymakamlara bağlıydılar. Teşkilatlarına has tek tip üniforma giyiyorlardı. Eskiden kavas, sekban, mübaşir, tüfekçi, ases gibi görevlilerin yerine getirdikleri kırsalda yol, şehirlerde mekân güvenliğinin sağlanması; vergi ve hukuk tahsilâtı; suçluların tutularak adli makamlara teslimi; hapishane, karakol, derbent ve kamu binalarının muhafazası, postaların korunması ve benzer birçok hizmeti şimdi bunlar yerine getiriyorlardı¹⁹.

Nitekim "Zaptiye Askerine Dair Nizâmât" adıyla Kasım 1846'da çıkarılan bir nizamname ile bunların örgütleniş biçimleri, görevleri ve özlük hakları tespit edilmişti. Nizamname hükümlerine göre Anadolu ve Rumeli'nin belli başlı eyaletlerinde bulunacak zaptiye birlikleri, her eyaletin ihtiyacına göre vali ve mutasarrıfların gözetiminde olacak şekilde süvari ve piyadelerden oluşacak, geçici zaptiye neferi istihdamı uygulamasına ise son verilecekti. Zaptiye

¹⁷ Çadircı, a.g.e, s. 317.

¹⁸ Çadircı, A.g.e., s. 318; Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39 (2006), s. 202.

¹⁹ Çadircı, a.g.e., s. 319–320.

birliklerinin bulunduğu eyalet başlarına, merkezden veya yörenin tanınmış, muktedir kişileri içinden birer “*Zaptiye Sergerdesi*” tayin olunacaktı. Eyalette bulunan zaptiye birliklerinin komutanı konumunda bulunan sergerdeler valinin emrinde görev yapacaklar ve bunların maiyetinde de yine yörelerinin tanınmışları içinden seçilecek güvenilir “*Zaptiye Bölükbaşı*” ve “*Zaptiye Çavuşları*” bulunacaktı. Eyalete bağlı bütün sancaklarda teşkilatlanacak zaptiye birlikleri onar kişilik gruplar hâlinde düzenlenecek ve bunların başlarına birer çavuş atanacaktı. Zaptiyede bulunan subay ve erlerin maaşları ise her aybaşında buldukları mahallin memleket meclisleri tarafından ve bölgenin rayicine göre hesaplanarak ödenecekti. Birliklerde görev alacak zaptiye erlerinin 25 yaşından büyük, ehl-i ırz ve dirayetli kişiler olmalarına ve güvenilir kefil göstermelerine dikkat edilecekti. Erler, her ne zaman isterlerse görevlerinden ayrılacaklardı. Ancak en kısa sürede ayrılan erin yerine bir başkasının getirilmesine çok dikkat edilecekti. Bir eyalet içinde bulunan bütün sancak ve kazalarda görev yapan zaptiye subay ve erlerine ait yoklama defterleri aybaşlarında sancak meclislerince hazırlanarak eyalete gönderilecekti. Daha sonra eyaletin bütün zaptiye birliklerine ait bilgileri içeren bir defter, eyalet meclisleri tarafından hazırlanacak ve vali tarafından Zaptiye Müşirliği’ne arz edilecekti. Yine nizamname hükümlerine göre, önemli geçit ve yolların korunması için tesis edilmiş derbentlerde de zaptiye erleri bulunacak ve ayrıca çeşitli tahsil işleriyle posta tatarlarının korunmasında da kullanılabileceklerdi. Görevleri başında bulunan zaptiye erleri uğradıkları köy ve kasabalar halkından kesinlikle parasız yem ve yiyecek talep etmeyecekler, bu gibi hareketleri görülenler bölükbaşılar veya çavuşları tarafından derhal merkeze bildirileceklerdi²⁰.

Kısaca aktarmaya çalıştığımız bu nizamname ile, o sırada alınan bütün önlemlere rağmen hâlâ eyaletlerde dağınık bir şekilde faaliyetlerine devam eden zaptiye örgütünün bütün sorunları çözüme kavuşturulamamıştı. Bilhassa ülke içindeki zaptiye güçlerinin sayısı merkezî hükümet tarafından tam olarak bilinmemekteydi. Bu durumsa zaptiye erlerinin eksik istihdamına, eyalet yöneticileri tarafından özel işlerde çalıştırılmalarına ve bunlardan doğan türlü yolsuzluk ve zararlara yol açıyordu. Söz konusu durum karşısında ülkede bulunan bütün zaptiye güçlerini alay-tabur-bölük temelinde yeniden örgütleyerek düzenli ordu birliklerinde olduğu gibi kayıt altına almak ve etkinliklerini arttırmak amacıyla 1851 ve 1861 tarihlerinde bazı rapor ve nizamnameler kaleme alınmış ve 1864’de ise zaptiye güçlerinin mülkî ve askerî işlerini tespit eden on iki maddelik bir yönetmelik çıkarılmıştı. Ancak bunlar birkaç eyalet dışında ülkenin tamamında yürürlüğe sokulamamış ve konumuzu oluşturan Bursa Eyaleti de dâhil olmak üzere Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde bulunan zaptiye güçleri, görev ve teşkilat bakımından, 1867 tarihli vilayet düzenlemelerine kadar 1846’da çıkarılan nizamname hükümlerine göre

---

²⁰ Sönmez, a.g.m., s. 202-204.

faaliyetlerine devam etmişlerdir²¹. 1867’de uygulanmaya başlanan “*Vilayet Nizamnamesi*” ile birlikte mevcut eyaletler vilayet adı altında yeniden düzenlenip yeni yönetim kurumları oluşturulurken zaptiye örgütü de alay-tabur temelinde yeniden yapılandırılarak birliklerin askerî ve mülki görevlerini belirleyen iki yeni yönetmelik çıkarılmış ve böylece örgüt, eskisinden daha etkin ve modern bir yapı ve işleyişe kavuşturulmuştu²².

Bursa Eyaleti’nde Zaptiye Örgütü ve Faaliyetleri

Araştırma konumuzu oluşturan 1839-1867 tarihleri arasında, yani Tanzimat’ın ilanından vilayet düzenlemelerine kadar sürede, Bursa Eyaleti dâhilinde dahi vali ve sancak kaymakamlarının emirlerinde bir miktar zaptiye birlikleri bulunmaktaydı. Bunlar, birer yüzbaşının komutasında eyaletin yönetim merkezi olan şehirlerde bulunuyorlar ve ilk olarak buldukları şehir ve havalisinin asayişine ilgileniyorlardı. Kazalarda ise birkaç derbentçi eri ve “*süvari cebelisi*” adı altında birkaç zaptiye süvarisi, güvenliği temine çalışıyorlardı.

Bilindiği gibi “*Derbent Teşkilatı*” İmparatorluğun ilk devirlerinden beri varlığını sürdürmüş önemli bir Osmanlı iç güvenlik kurumudur. Osmanlılar, daha kuruluşlarından itibaren askerî ve ticarî yönden önemli kavşak, dağ geçidi ve köprü gibi ulaşım yolları üzerine derbentler tesis ederek seyahat güvenliğini sağlamaya çalışmışlardı. Ayrıca vergi muafiyeti karşılığında bazı köyler halkı veya topluluklar “*Derbentçi*” adıyla istihdam edilerek buldukları bölgenin yol güvenliğini sağlamak ve yolculara kılavuzluk etmek gibi hizmetlerle yükümlü tutulmuşlardı. Önemli bir ulaşım noktasında bulunan hâkim bir kale, müstahkem bir bina, bir han veya kervansaray bile derbent işlevini görebilirdi. Derbentçilikle yükümlü tutulmuş herhangi bir köy halkının inşa ettiği basit bir yapı derbent olarak nitelenebilirdi. Hatta konum olarak önemli bir noktada bulunan ve derbentçilikle yükümlü tutulan bir köyün tamamı aslında birer derbentti²³. Tanzimat ilkeleri doğrultusunda, vergi muafiyeti karşılığında hizmet yükümlülüğü ortadan kaldırılınca derbentlerin muhafazası görevi de doğrudan hükümetten maaş alan görevlilerce yerine getirilmeye başlanmıştı. İlk zamanlarda bu hizmet için ücret mukabilinde yeniden adam tayin etmek veya eski derbentçilerden gönüllü olanlarını “*Derbent Eri*” olarak istihdam etmek gibi yollar takip edilmiştir. Ancak 1845’te Zaptiye Müşirliği’nin kurulmasıyla birlikte ülke içindeki bütün derbentler bu kuruma bağlanmış ve bu tarihten itibaren derbent erleri zaptiye örgütü içinde görevlerine devam etmişlerdir²⁴.

²¹ Sönmez, a.g.m., s. 207-216. Bizim burada elimizden geldiğinde kısaltarak aktarmaya çalıştığımız konu hakkında daha detaylı bilgi için adı geçen makaleye müracaat edilebilir.

²² Çadircı, a.g.e., s. 321-323; Sönmez, a.g.m., s. 217.

²³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s. 22-33.

²⁴ Orhonlu, A.g.e., s. 149-159.

Dönem içinde Bursa Eyaleti içindeki duruma bakınca, derbent erlerinin genellikle önemli yol geçitlerinde konuşlandırıldığını görmekteyiz. Bir yerde derbent kurulabilmesi için o yerin işlek bir geçiş güzergâhında bulunması ve yolcuların daimi bir eşkiya tehdidi altında olması gerekmektedir. Öte yandan bu yerlerin yerleşim yerlerinden uzak, sapa mekânlar olması da bir diğer gerekçe idi. Bu koşulların varlığı karşısında genellikle mahallinden yapılan istek hükümetin gerekli kurullarında incelenir ve uygun görülürse istenilen mahalle bir derbent inşa edilerek içine yeteri kadar zaptiye eri yerleştirilirdi. Ancak hükümet fazla masraftan kaçınarak görevlendirilecek derbent erlerinin daima mevcut zaptiye erlerinden oluşturulmasını isterdi. Mesela Bursa Sancağı içindeki Yarhisar kazasına 5 saatlik mesafedeki Akbıyık köyü, Konya, Afyon, Kütahya, Muğla ve Antalya taraflarına giden yolların kesiştiği önemli bir konumda bulunuyordu. Buna karşılık bölgede bir derbent olmadığından dolayı yolcular ve İstanbul'a sancaklardan hazine malı götüren posta arabaları sık sık soyulmakta, köy halkı ise bunları önlemede yetersiz kalmaktaydı. Bunun üzerine kaza meclisinden yapılan istek üzerine hükümet köy civarına bir derbent inşa edilerek eyalette o anda mevcut 495 zaptiye eri içinden seçilecek üç piyade erinin buraya derbentçi tayinine izin vermişti²⁵. Aynı gerekçelerle Bursa-Gemlik yolu arasındaki Selçuk Gazi adı verilen bir mahalle valinin isteğiyle bir üçüncü derbent kurulmuştu²⁶.

1846'da, Bursa'da bulunan eyalet valisi Mustafa Nuri Paşa'nın emrinde birer yüzbaşı ve kır serdari, 36 süvari, 45 piyade ve 10 derbentçi olmak üzere toplam 93 kişilik bir zaptiye gücü vardı. Aynı tarihte Bursa Sancağında bulunan 18 kazada ise 109 derbentçi eri ve 5 süvari cebelisi iş başındaydı. Buna göre sancağın genelinde toplam 202 kişilik bir zaptiye gücü iç güvenliği temine çalışıyordu²⁷.

Eyaletle bağlı Karahisar-ı sahip Sancağının yönetim merkezi olan Afyon'da ise, 1844'de, yine bir yüzbaşının komutasında 62 süvari, 12 piyade ve 3 derbentçi olmak üzere toplam 77 zaptiye eri vardı. Sancağa bağlı 7 kazada bulunan 13 derbentçi eri ile birlikte sancaktaki bütün zaptiye güçlerinin sayısı 90'dan ibaretti²⁸. Buna göre eyaletle bağlı diğer sancakları da göz önüne alırsak, bütün eyalet sınırları içinde topu topu bir tabur mevcuduna yakın zaptiye askeri iç güvenliği sağlamaya çalışıyorlardı. Bunlar kendi görev bölgesi olan sancaklarda bölükler şeklinde örgütlenmişlerdi ve başlarında yüzbaşı rütbesinden büyük subay bulunmamaktaydı. Ayrıca bir sancakta bulunan zaptiye birliği, ilk olarak o sancağın kaymakamının maiyetinde bulunmaktaydı. Tabii ki eyalet merkezi Bursa'da bulunan zaptiye erleriye, eyalet valilerinin maiyetindeki kolluk kuvvetini teşkil etmekteydiler.

²⁵ 08 Safer 1265 (03.01.1849), BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, 167/29.

²⁶ 21 Recep 1265 (12.06.1849), BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, Mühimme, 14/31.

²⁷ BOA, Cevdet Maliye nr. 17.468.

²⁸ BOA, Cevdet Maliye, nr. 10.488.

Bununla birlikte bu birlikler ne sayı ve donanım, ne de nitelik bakımlarından istenilen seviyede değillerdi. Dolayısıyla dönem içinde eyalette asayişin ve bilhassa yol güvenliğinin tam olarak sağlanabildiğini öne sürmek gerçekten mümkün görünmemektedir. Özellikle yaz mevsimiyle artış göstererek, eyalet sınırları içinde seyahat eden yerli-yabancı tüccar ve yolcular devamlı eşkıyalarca gasp edilmekte, posta tatarları soyulmakta, dahası bazı kasabalar basılıp çarşılar yağmalanabilmekte, mahkemeler basılabilmekteydi. Zaptiye güçleri ise olaylara ancak meydana geldikten sonra müdahale edebilmekteydiler. Mesela 1844 senesi içinde geçen bir olayda bölgenin yerlisinden 5 kişilik bir eşkıya topluluğu, Kütahya Sancağına bağlı Çalı kasabasını basarak, kasaba esnafından nakit ve eşya gasp etmişler; daha sonra civardaki bir köyü soydukları sırada üzerlerine varan zaptiyeye ateşle mukabele etmişlerdi. Bunun üzerine çıkan çatışmada içlerinden ikisi öldürülmüş, üçü ise canlı yakalanmıştı²⁹. Ertesi sene, bu sefer Atranos (Orhaneli) kazasında ortaya çıkan 7 kişilik bir eşkıya çetesi kaza köylerini yağmalamaktan başka Atranos kasabasına gelerek mahkemeyi basmışlar, kaza naibinden biraz para gasp ettikten sonra mahkeme binasını ateşe vererek kaçmışlardı. Bir süre sonra peşlerine düşen zaptiyenin teslim ol uyarılarına ateşle karşılık vermişler ve çıkan çatışmada bunların hepsi öldürülmüş, olay ise yazılan ilâm ve mahzarla hükümete bildirilmişti. Hadise Meclis-i Vâlâ'ya aksetmiş ve burada yapılan inceleme sonucunda ölüm olaylarından ötürü şer'î kısas davasına gerek olmadığı sonucunda varılmıştı. Çünkü zaptiye erleri kanuna uygun olarak teslim ol çağrısı yapmışlar, karşı tarafın silaha davranması üzerine ateşe başlamışlardı. Ancak Meclis-i Vâlâ, bundan sonra benzer hadiselerde olayın bu dereceye vardırılmadan yerinde tedbirlerle zanlıların tutuklanması ve durumun hükümete bildirilmesi konusunda mülkî memurlara yine de uyarı yapma ihtiyacını duymuştu³⁰.

Yukarıda verdiklerimize benzer olaylar dönem içinde eyalette çok sık meydana geliyordu. Ayrıca devletin resmî posta tatarlarının, yanlarında koruma olarak verilen zaptiye erleriyle beraberken bile eyalet içinde gasp edilmeleri, hatta öldürülmeleri az rastlanan olaylardan değildi³¹. Gerçi hükümet postalarının güvenliğinin sağlanması amacıyla posta tatarlarının yanına birkaç zaptiye erinin

²⁹ 11 Cemaziyülevvel 1260 (29.05.1844), BOA, *Aynîyat*, 387 s. 13–14.

³⁰ 13 Zilkade 1261 (13.11.1845), BOA, *Aynîyat*, 395, s. 47–48.

³¹ Mesela Yunan uyruklu Dimitri adlı tüccarın Bergama'ya bağlı Kırklar köyü civarında öldürülerek üzerindeki 20.530 kuruşun gaspı hakkında bkz. 19 Şaban 1259 (14.09.1843), BOA, *Aynîyat*, 382, s. 39–40; İstanbul'dan Bursa'ya gelen posta tatarı ile yanındaki iki zaptiye erinin Gemlik yakınlarında öldürülerek yanlarındaki nakdin gasp edilmesi hakkında bkz. 24 Zilkade 1268 (09.09.1852), BOA, *Aynîyat*, 174, s. 38; İstanbul'dan Şam'a gitmekte olan posta tatarını Afyon'a yakın Kızılçam Deresi adlı bir mahalde yaralayarak yanındaki posta çantasını gasp eden 9 kişinin istintakları hakkında bkz. 10 Cemaziyülevvel 1278 (13.11.1861), BOA, *Aynîyat*, 460, s. 40.

koşulması için mahallî yöneticilere uyarılarda bulunuyordu³². Ancak gördüğümüz gibi bu önlemler birçok defa pek de etkili sonuçlar verememekteydiler.

Bir kere eyalet kazalarında bulunan derbentçiler tek başlarına iç güvenliğin istenilen derecede temininde çok yetersiz kalmaktaydılar. Çünkü sancaklardaki esas kolluk güçleri yönetim merkezi şehirlerde bulunmakta, kazaların güvenliği ise derbentçilerle kaza müdürlerinin kendi hizmetlerindeki adamlarıyla sağlanmaya çalışılmaktaydı. Buna bir çözüm olmak üzere, Bursa Sancağı kazaları halkı, açıktan zaptiye askeri yazılmasına ve bunlara ödenecek maaş karşılıklarının vergileri dışında kendilerine ayrı olarak tevzi edilmesine razı olmuşlardı. Sancak içinde Tanzimat'ın başından beri adet hükmüne girmiş bu uygulamaya son verilmesi amacıyla eyalet yöneticileri, bu gibi erlere açıktan verilen maaş masraflarının doğrudan Hazine tarafından karşılanmasını teklif etmişlerdi. Ancak bu teklif Hükümet tarafından kabul edilmemiş ve bunlara verilecek maaşların, sancağın mevcut masraflarından tasarruf yapılarak buradan elde edilecek fazladan karşılanması istenmişti. Bu kesin emre göre Bursa Sancağı kazalarında bulunan bütün zaptiye erlerinin maaşları sancağın vergi gelirlerinin toplandığı mal sandıklarından ödenecek; ayrıca bunların isim ve dış görünüşleriyle birlikte miktarlarını ve ilk istihdam tarihlerini içeren bir kıta defter hazırlanarak gönderilecekti³³.

Bütün bunların yanında eyalet sınırları içinde özellikle yaz aylarıyla tırmanışa geçen eşkıyalık olaylarına karşı yöneticiler tarafından alınan bir diğer önlem, sayısı 20-30'u geçmeyen geçici süvari erleri istihdam ederek bunları "*Kır Serdari*" adı verilen mevcut zaptiye çavuşlarının komutasında kırsalda devamlı intikal hâlinde tutmaktı. Bu geçici kolluk güçleri Mayıs-Kasım arasındaki 6 aylık süre için geçici maaşla istihdam edilir, bu süre sonunda ise maaşları kesilerek kendilerine yol verilirdi. Maaşları ise halkın vergilerine eklenerek karşılanırdı. Hükümet, bu konuda olabilecek bazı yolsuzlukları önlemek amacıyla bu işi belirli kayıtlara bağlamıştı. Buna göre eyaletin hangi sancağında geçici zaptiye istihdamına ihtiyaç duyuluyorsa, ilk olarak o sancak kaymakamı durumu eyalet valisine yazılı olarak bildirecekti. Ondan sonra konu Eyalet Meclisi'nde etraflıca müzakere edilecek ve uygun görülürse, istihdamı istenen erlerin sayısı da iyice tasrih edilmiş hâlde meclisin kararını havi bir mazbata ile durum hükümete arz edilecekti. Ancak bu sürecin sonunda hükümetin izni çıkarsa bu erler göreve başlatılabilecekti³⁴. Bu uygulamaya birkaç örnek vermek gerekirse, mesela 1855

³² Bursa valisine, Karesi mutasarrıfına ve Kütahya kaymakamına hitaben 06 Şevval 1266 (15.08.1850) tarihiyle Sadaret'ten yazılmış şukka: BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, Nezaret ve Devâir, 12/14.

³³ 6 Cemaziyülevvel 1262 (02.05.1846) tarihli sadaret kamesi: BOA, *Ayniyat*, 636, s. 11-12.

³⁴ Sadarettten Bursa Eyaleti mutasarrıfına 16 Zilkade 1276 (05.06.1860) tarihli şukka: BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, Umum Vilâyât, 409/4.

senesi içinde Bursa Sancağı dâhilindeki Mihaliç ve Söğüt kazalarında artan soygun ve yol kesme olaylarına karşılık Mihaliç'te 21, Söğüt'te ise 15 geçici zaptiye neferinin istihdamına Meclis-i Vâlâ'da yapılan müzakereler sonucunda izin verilmişti. Görevleri süresince kendilerine verilecek maaşlar söz konusu kazalar halkının vergilerine eklenerek karşılanacaktı³⁵. Benzer bir şekilde 1861'de Kütahya Sancağında Mayıs başından Kasım sonuna kadar geçici statüde görevde bulunmak üzere kır serdari adı verilen iki çavuşun komutasında 20 süvari eri istihdam edilmişti. Bunlardan çavuşlara aylık 170'er, süvari erlerine ise 140'ar kuruştan 6 ayda verilecek toplam 18.960 kuruş, sancak halkının vergilerine eklenerek karşılanacaktı³⁶.

Hükümet bu gibi fazladan zaptiye eri yazılması talepleri karşısında artan malî yükü düşünerek daima ihtiyatlı bir tutum takınıyor ve yeniden adam istihdam etmekten ziyade, eyaletlerde mevcut zaptiye birlikleriyle yetinmesini salık veriyordu. Eyalette yöneticileri ise karşı cevap olarak genelde emirlerindeki zaptiye birliklerinin yetersizliğinden dem vurmakta ve elde bulunanların da maaşlarının azlığından ötürü işlerini isteksizce yerine getirdiklerinden yakınmaktaydılar. Yine 1860 senesi içinde Bursa Eyalet Meclisi tarafından hükümete bazı öneriler yapılmıştı. Buna göre eyalet mutasarrıfının emrinde bulunan zaptiye güçleri ancak Bursa ve civarının güvenliğini sağlayabilmekte, sancağın geneline zamanında müdahale edememektedirler. Dolayısıyla iki kol hâlinde sancak içinde sürekli hareket edecek bir gezici zaptiye gücünün oluşturulması çok yararlı olacaktır. Bu iki kol, birer çavuşun komutasında dörder süvari ve onar piyadeden oluşacaktı. Ayrıca bunların aylık 5600 kuruş tutan maaşlarının da doğrudan hazine tarafından karşılanması isteniyordu. Ancak söz konusu öneri Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmemişti. Meclis gerekçe olarak sancağın hâlihazırda yeteri kadar zaptiye askerine sahip olduğunu öne sürerek istenilen gezici birliklerin bu mevcut zaptiye askerlerinden temin edilmesini istemişti. Hükümete göre sancakta maaş ödenen bu kadar zaptiye eri bulunurken yeniden asker tertip ederek masrafları arttırmanın gereği bulunmamaktaydı³⁷.

Aslında Bâb-ı âli bu tutumunda bir bakıma haklı idi. Gerçekten de kâğıt üzerindeki rakamlara bakılırsa yalnızca Bursa Sancağında bulunan yaklaşık 200–250 kişilik muvazzaf zaptiye gücü, iç güvenlik hizmetleri için oldukça yeterli gözüküyordu. Ancak gerçek durum farklıydı. Kâğıt üzerinde görevli gözükken bu askerlerin büyük çoğunluğu, iş eyleme geldiğinde tam manasıyla ismi var cismi yok deyişine uygun bir durumdaydılar. Çünkü bütün taşra memurlarının kendi

³⁵ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 14.784, İrade Tarihi: 10 Safer 1272 (22.10.1855).

³⁶ 11 Zilhicce 1277 (20.06.1861) tarihiyle eyalet mutasarrıfına yazılmış şukka: BOA, *Ayniyat*, 459, s. 52.

³⁷ Hüdavendigar mutasarrıfına Sadaretten yazılmış 15 Recep 1276 (07.02.1860) tarihli şukka: BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, Umum Vilâyât, 395/38.

hizmetkârlarını zaptiye yazdırarak maaş almalarını sağlamalarına veya zaptiye erlerini kendi şahsî hizmetlerinde kullanarak aslı vazifelerinden alıkoymalarına dönem içinde çok sık rastlanıyordu. Hükümet ne kadar tehdit dolu emirler göndererek bunu önlemeye çalışsa da pek başarılı olduğu söylenemezdi³⁸.

1867 vilayet düzenlemeleri sırasında zaptiye örgütünün yetersizlikleri göz önüne alınarak yeni sistemde teşkilatın sayı, işlerlik ve niteliğini arttırmak için bazı düzenlemeler getirilmişti. 1871 (1288) tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi verilerine göre bütün vilayet genelinde dört taburdan oluşan bir Zaptiye alayı bulunmaktaydı. Alay, 493'ü süvari, 886'sı piyade olmak üzere toplam 1379 neferden oluşuyordu. Taburların her biri birer "*Tabur Ağası*" komutasında vilayetteki dört livada konuşlandırılmıştı. Vilayet merkezi Bursa'da ise bir "*Alaybeyi*" ve onun başkanlığında bir "*Alay İdare Meclisi*" vardı. Bu teşkilatın daha alt basamaklarında "*İdare Emni*", "*Hesap Emni*", "*Jurnal Emni*", "*Bölük Ağası*" gibi diğer ikinci derecedeki sivil-askerî görevliler gelmekteydi³⁹.

Tanzimat Öncesine Ait Yöntem ve Uygulamalar

Eyaletin iç güvenliğinin sağlanmasında silahlı kolluk güçlerinin kullanılması yanında kazalar ve köyler halkını topluca "*Kefile Bağlamak*⁴⁰", "*Nezre Kesmek*⁴¹"

³⁸ Mesela Bursa Eyaleti Meclisi, yine böyle bir emre cevap olarak hükümete gönderdiği 17 Rebiyülevvel 1273 (15.11.1856) tarihli bir mazbatada, Bursa Sancağında kesinlikle böyle bir uygulama bulunmadığını iddia etmekteydi: BOA, Sadaret, Mektubî Kalemi, Umum Vilâyât, 260/56.

³⁹ *Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr*, Sene 1288, s. 96–99.

⁴⁰ Kefalet yönteminde bir mahalle veya köy halkı, bölgelerinde hırsızlık, yol kesmek, adam öldürmek gibi suçlara karşı birbirine kefil ediliyordu. Bütün mahalle veya köye ise o köy veya mahallenin imam ve muhtarı kefil oluyordu. Böyle zincirleme bir kefalet yöntemiyle bütün halk, bölgelerinde asayiş bozucu unsurları önlemek yolunda devlete karşı ortak bir sorumluk altına giriyor, bunun sonucunda kendi aralarında bir sosyal kontrol ve gözetim mekanizması oluşturmak zorunda kalıyorlardı. Suçlulara bölgelerinde sahip çıkılarak korunmasını önlemek için başvurulmuş bu yöntemde faili bilinmeyen veya haber verilmeyen bir suç karşısında kefile bağlanan bütün topluluk sorumlu tutulurdu. Ayrıca Tanzimat'ın ilanından çok önceden beri uygulanan bu yöntemde her mahalle ve köyde birbirlerine kefil olanları gösterir defterler hazırlanarak eyalet ve sancak yöneticilerine verilirdi. Bkz. Çadırcı, a.g.e., s. 71. Osmanlı uygulaması içinde kefalet yöntemi sadece suçla mücadele alanına hasredilemeyecek kadar geniş bir yer tutuyordu. Kefalet yöntemi, günümüzde de varlığını sürdüren şahıslar arası ticarî ilişkilerdeki bilindik şekli dışında, Osmanlı kamu maliyesinin olağan işlemlerinde çok önemli bir yere sahipti. Devlet hazinesi ile üçüncü şahıslar arasında gerçekleşen malî işlemler daima kefalet taahhüdü altında yürütülürdü. Ayrıca kamu hizmeti yaptırmada da bu yöntem geniş ölçüde başvurulurdu. Mesela köprü, kale gibi herhangi bir kamu binasının yapımında çalıştırılan usta ve işçilerden, işi zamanında bitirmeleri ve yarıda bırakıp kaçmamaları için mutlaka güvenilir şahıslar kendilerine kefil edilir; söz konusu eylemler gerçekleşirse kefilinden tazmin edilirdi. Bkz. Abdullah Saydam, "Kamu

gibi bazı eski yöntemler de hâlâ geçerliliğini koruyordu. Ayrıca ülke içinde Tanzimat sonrasında bile geçerliliğini koruyan “Men’-i Mürur” nizamına uygun hareket etmeleri yolunda eyalet yöneticilerine merkezî hükümetten sık sık uyarılar gelir, bu uyarılarda, eyalet içinde kimsenin “Mürur tezkeresi” olmadan seyahat ettirilmemesi istenirdi⁴². Tanzimat’ın ilanından sonra, men’-i mürur

---

Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usûlü”, *Tarih ve Toplum*, 164 (Ağustos 1997), s.4-6.

⁴¹ Nezir, adak, yemin anlamına gelen bir terimdir. Nezre kesmek ise bir yer halkının hükümet tarafından hoş görülme bir hareketlerinin tekrarı hâlinde uygulanan cezaya verilen ad idi. Bu ceza nakdî para cezası olabileceği gibi, bedeni çalışma cezası da olabilirdi. Hükümet tarafından nezre kesilen bir yerin halkı, taahhütlerine uymadıkları durumlarda hükümete verdikleri yemini bozmuş olduklarından, karşılığında topluca cezaya çarptırılırlardı. Bu gibi durumlarda ceza olarak alınan paraya ise “Nezir Akçası” denilirdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s. 692. Bursa Sancağında nezir yöntemine Tanzimat öncesi dönemde çok sık başvurulmaktaydı. Uygulamada, bir köy veya kasaba halkı, bölgelerinde faaliyet gösteren eşkıyaya yardım etmeyeceklerine, onları gördükleri anda güçleri yeterse üzerlerine varacaklarına ve eğer yetmezse bölge kadısı veya zabıtine ihbar edeceklerine dair söz verirler; eğer sözlerine aykırı davranırlarsa, kararlaştırılan nakdî cezayı devlete ödemeyi taahhüt ederlerdi. Bu sözleşme, şer’i bir hüccet şeklinde mahkeme siciline kaydedilir, bir nüshası da İstanbul’a gönderilirdi. Hüccette, hemşerilerini vekâleten, o köy veya kasabanın ileri gelenleri veya köy ihtiyarlarının isimleriyle ödemeyi taahhüt ettikleri meblağ açık bir şekilde yazılırdı. Mesela 1799 senesi içinde Bursa havalisinde faaliyet gösteren eşkıya grubunu tenkille görevlendirilen Kocaeli ve Sultanönü Sancakları Mutasarrıfı Vezir Hüseyin Paşa, ilk iş olarak Bursa Sancağındaki bazı kazalarla birlikte Bursa kazasına bağlı köyler halkını söz konusu eşkıyaya yataklık etmemeleri şartıyla nezre kesmişti. Buna göre her bir köy için Matbah-ı Âmire’ye teslim edilmek şartı üzere 1000 ila 5000 kuruş arasında değişen nezir bedelleri tespit edilmişti. Nezir sözleşmesini tespit için hazırlanan defterde her bir köyün yükümlü tutulduğu nezir akçası yanında o köyü vekâleten taahhütte bulunan köy ihtiyarlarının da isimleri yazılmış ve defterin sonu Bursa kadısı tarafından mühürlenmişti. Bkz. 17 Zilkade 1213 (22 Nisan 1799) tarihli defter: BOA, Cevdet Zaptiye, nr. 2573.

⁴² Men’-i mürur nizamı Osmanlı ülkesindeki uyrukların ülke içi seyahat özgürlüklerinin bir takım şart ve kayıtlarla kısıt altına alınmasıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir. Mürur tezkeresi ise men’-i mürur nizamı çerçevesi içinde var olan bir çeşit iç seyahat pasaport belgesidir. Mürur tezkerelerinin verilmesinden ilk başlarda kadınlar sorumluydular. Ancak 1831’de taşrada “Defter Nazırlığı” örgütü oluşturulunca, bu kuruma nüfus işleri yanında mürur tezkerelerini verme yetkisi de tanınmıştı. Buna göre işi gereği bir başka şehre gitmek isteyen bir şahıs, ilk önce mahallesi imam veya muhtarından, ya da mukayyidinden bir pusula almakta ve bununla kadıya varıp ilâm istemektedir. Kadıdan ilâmı aldıktan sonra elindeki pusula ve ilâmı Defter Nazırı’na ibraz ederek mürur tezkeresini alabilmektedir. Bu belgede alanın nereye niçin gideceği, kimde kaç gün kalacağı açıkça yazılırdı. Ayrıca bu kişinin vaktinde döneceğine dair bir de güvenilir bir kefil gösterme zorunluluğu bulunmaktaydı. İstanbul başta olmak üzere elinde tezkeresi bulunmayan hiç kimsenin büyük şehirlere girmesine izin verilmez ve ara

hakkında o zamana kadar uygulamada olan kurallar daha sistemli hâle getirilerek 1841 senesinde yeni bir “*Men’-i Mürur Nizamnamesi*” çıkarılarak uygulanması için bütün eyalet valilerine gönderilmişti⁴³. Bu doğrultuda söylemek gerekir ki, valilerin, eyaletleri içinde asayiş ve huzuru temin etmeleri birincil vazifeleri arasında bulunmaktaydı. Valiler bunu temin için belirli aralıklarla eyaletleri içinde uzun teftiş gezilerine çıkarlar, bu geziler sırasında özellikle men’-i mürur nizamının yürütülmesiyle zaptiye birliklerinin durumlarını kontrol ederler ve eşkıyalık hareketlerinin sık görüldüğü bölgelerde bulunan köy ve kasabalar halkını kefaletle bağlamak, nezre kesmek gibi tedbirler almaya çalışırlardı.

Mesela 1844 yılı başlarında o sırada eyaleti müşiri olan Şerif Paşa hükümete gönderdiği bir tahriratında Bursa Sancağı içindeki soygun, ırza tasallut ve adam öldürme gibi büyük suçları işleyenlerin genellikle sancağın yerli halkı içinden çıktığını ifade ediyor ve önlem olarak ise eski bir uygulama olan nezre kesmek ve kefalet yöntemlerine başvurmak için izin istiyordu. Paşa’ya göre bu gibi kötü hareketlere cesaret eden eşkıyanın her birisi bölgesinin ileri gelen bir şahsına dayanarak güç bulmakta ve suçları yanlarına kalarak haklarından gelinebilmekte idi. Bu yüzden uygun bir çare olarak sancaktaki bütün kazalar halkının birbirlerine kefil olmaları ve içlerinden böyle yaramazlık eden olursa tutup teslim etmek veyahut kaçmasına fırsat vermeden vali tarafına haber vermek üzere bir münasip nezre kesilmesi düşünülmekte ve bunun uygulanabilmesinin sadece Padişah iznine bağlı olacağı ifade edilmekteydi. Diğer taraftan eyalet genelinde bazı reayanın da başlarına şal sararak Müslüman kılığına girdikleri ve bu hâlde eşkıyalık yaptıkları anlaşılmıştı. Bunun önlenmesi içinse eyalet içindeki Gayrimüslimlerin başlarına şal sarmaları tamamen yasaklanmalıydı. Şerif Paşa’nın bu önerileri doğrudan Meclis-i Vâlâ’ya havale edilerek orada ele alınmıştı. Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda eski bir yöntem olan ve hiçbir zaman faydaları görülmeyen nezre kesmek uygulaması, Tanzimat anlayışıyla bağdaşmayacağı belirtilerek reddedilmişti. Müşir Şerif Paşa, halkı birbirlerine kefil etme yönteminin mahallinde işe yarayacağını düşünüyorsa, buna başvurmasında ise bir sakınca görülmemişti. Ancak her halükârda sadece kefalet yöntemine bel bağlaması da yanlış olacaktı. 1842’de yürürlüğe giren Müşirlik nizamına göre katil davalarından başka çeşitli cünha sahiplerinin memleket meclislerinde muhakemeleri yapıldıktan sonra haklarında verilen cezalarının mahallerinde icrası ve jurnallerinin düzenli olarak her ay İstanbul’a bildirilmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu nizamın ve Ceza Kanunnamesi’nin birer suretlerinin Bursa Meclisi’nde bulunması lazımdı. Dolayısıyla bunların ahkâmına göre hareket edilirse sancak içindeki uygunsuz kişilerin kolayca yakalanarak

---

sıra şehirlerde bulunan bekâr hanları vb. yerlerde denetimler yapılarak elinde tezkeresi olmayan, işsiz güçsüz kişiler memleketlerine gönderilmesine çalışılırdı. Bkz. Çadırcı, a.g.e., s. 70-71.

⁴³ Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”, *TTK Belgeler*, XV/19 (1993), s. 172.

cezalandırılmaları mümkün olacaktı. Yine Meclis-i Vâlâ'nın görüşüne göre Müşir, otoritesinin göstergesi olarak bu gibi olayları duyduğu anda üzerlerine bizzat kendisi giderek suçluları yakalayıp cezalandırdığı, dayandıkları kodamanları korkuttuğu ve kusuru görülen kaza müdürlerini azlettiği takdirde düzenin temini daha da kolaylaşacaktı. Meclis, reayanın başlarına şal sarmalarının toptan yasaklanmasını uygun bulmamıştı. Çünkü bazı yerlerde Gayrimüslimler bunu âdet hükmüne sokmuşlardı. Bir de şal sarma Avrupa tüccarlarının ve adamlarına tanınmış bir imtiyazdı ve böyle birden yasaklanması hoşnutsuzluğa sebep olabilirdi. Bu yüzden Şerif Paşa bu konuda dahi itidalle hareket etmeliydi⁴⁴.

Benzer bir durum karşısında aynı tedbirlere bu defa 1860 yılı içinde yeniden başvurulduğunu görüyoruz. Bu tarihte, eyalet sınırları içindeki Yalova, Karamürsel, Bilecik ve Söğüt taraflarında artan eşkıyalık olayları karşısında, Sadrazam'ın, o sırada Bursa Eyaleti valisi bulunan Nurettin Paşa'ya gönderdiği bir emir yazısında, söz konusu kazalarda sıklıkla meydana gelen yol kesme ve soygun olaylarının önlenememesi, bir taraftan zaptiye hizmetinde bazı uygunsuz adamların istihdam edilmesine diğer taraftan da bu gibi suçları işleyen eşkıyanın kazalar içlerinde yatakları ve köy takımıyla ortaklıkları bulunmasına bağlanmakta ve oralardaki köyler halkının birbirleriyle kefile bağlanmasının gerektiği ifade edilmekteydi. Buna göre Vali, bir aylık süre içinde sorunlu bölgeleri bizzat dolaşarak bütün oralardaki köyler halkını müteselsil kefile bağlamalı ve eyalet içinde bir kişinin bile mürur tezkeresi olmadan dolaşamaması yolunda gerekli tedbirleri almalıydı. Vali Nurettin Paşa ise bu uyarılara karşı 09 Kasım 1860 (24 Rebiyülâhır 1277) tarihiyle Sadaret'e gönderdiği cevabi yazısında öncelikle maiyetinde bulunan zaptiye askerlerinin muhafaza ve tahsilât işlerine yetecek sayıda olmadığından ve maaşlarının azlığından yakınmaktaydı. Bu yüzden zaptiye erleri görevlendirildikleri işlerde gönülsüzce ve ağır davranıp iki günde gidilecek yere beş günde varmakta ve türlü uygunsuzluklara cesaret etmekteydi. Her ne kadar yolsuzluklara karışanlar hemen görevden alınarak cezalandırılmakta iseler de yerlerine gelenler de eskilerin tuttuğu yoldan ayrılmamaktaydılar. Bu yüzden daha önce Bursa Sancağında kullanılmak üzere 250 kuruş maaş ile iki koldan müteşekkil olacak ve sancak içinde devamlı dolaşacak şekilde yeni bir seyyar birlik oluşturulması için merkezî hükümetten izin istenmiş, ama bu izin çıkmamıştı. Buna karşılık elde bulunan zaptiye askerleri ile Bursa Sancağının güvenliği elden geldiğince sağlanabilmişti. Bilecik ve Söğüt civarında meydana gelen olaylara karşı ise civar kazaların müdürlerine tehditli buyrulduklarını yazmak, elde mevcut zaptiye güçlerinden bölgeye kır serdarı tayin etmek ve merkezî hükümetten alınan izinle geçici zaptiye askeri istihdam etmek gibi eski alışılmış önlemlere başvurulmuş, ama yine de istenilen başarı sağlanamamıştı. Nurettin Paşa'ya göre eyalette azamî huzurun sağlanması için

⁴⁴ 09 Muharrem 1260 (28 Ocak 1844) tarihiyle Sadaret'ten Seraskerlik makamına yazılmış kaime: BOA, *Ayniyat*, 384, s. 33-34.

öncelikle men'i mürur nizamına devletin bütün memurlarınca özen gösterilmeliydi. Özellikle İstanbul'dan eyaletin Mudanya, Gemlik, Yalova gibi iskelelerine gelen vapur ve kayıklarda birçok kimliği belirsiz, tezkeresiz adam bulunmaktaydı. Daha önce bunun önlenmesi için konu kendisi tarafından Sadaret ve Kaptan-ı deryalık makamlarına bildirilmesine rağmen, bilhassa gemi kaptanlarının dikkatsizliklerinden ötürü İstanbul'dan gelen vapur ve kayıklarda hâlâ çok sayıda tezkeresiz adam bulunuyordu. Nurettin Paşa, gelip geçen yolcuların mürur tezkerelerinin kontrolüne dikkat ederek elinde tezkeresi olmayan hiçbir yolcunun salıverilmemesi yolunda eyalet iskelelerinde bulunan bütün karantina ve gümrük memurlarıyla yollardaki derbent ve karakollarda konuşlu zaptiye askerlerini daima uyardığını belirtiyordu. Ancak İstanbul'dan eyalet iskelelerine yolcu getiren vapur ve gemilere tezkeresiz yolcu alınmasını engellemek için esasen İstanbul'da etkili tedbirler alınmalı, özellikle yolcu taşıyan gemi kaptanları güçlü bir şekilde uyarılmalıydı. Vali Nurettin Paşa cevabî yazısında son olarak, kendisinden istenildiği gibi kısa bir süre zarfında eyalet içindeki sorunlu bölgeleri bizzat dolaşarak oralardaki köyler halkını birbirleriyle kefile bağlayacağını bildirmişti. Ayrıca kefalet yönteminin eyalet genelinde uygulanması ve men'i mürur kurallarına dikkat edilmesi için eyalete bağlı sancak kaymakamlarına uyarılar yaptığını ve bu yöntemi doğrudan sorumluluğunda bulunan Bursa Sancağının bütününde uygulamak amacıyla sancak içine kol kol güvenilir memurlar gönderdiğini eklemiştir⁴⁵.

Eyalet yöneticilerinin yollarda meydana gelen eşkıyalık olayları dışında iç güvenlik sorunu bağlamında uğraşmak zorunda kaldıkları bir diğer olay, özel meselelerden doğan ve sonu yaralama ve hatta öldürmeye bile varan kişiler arasındaki tartışma ve çatışmalardı. Bu tür olaylar büyük şehirlerde bile sık sık meydana gelmekle birlikte esas yoğun karşılaşıldığı yerler eğitim seviyesinin düşüklüğünün de etkisiyle eyaletin ücra kaza ve köyleriydi. Genellikle iki taraf arasındaki mal-mülk anlaşmazlığı, namus sorunları, kız kaçırma veya kan davası gibi şeylerden doğan bu tür çatışmalar yaralama ve ölüme biten kavgalarla sonuçlanabilmekteydi. Hatta arkadaş görünen iki şahıs arasındaki önemsiz gibi görünen küçük tartışmaların bile bu tür kavgalar ve öldürme olaylarıyla sonuçlanması eyalet kırsalında nadir görülen durumlardan değildi. Sonu yaralanmayla biten kavgalar genelde kadıya ve bölgenin kolluk güçlerinden sorumlu zabıtine yansıtılmadan topluluk içinde halledilirdi. Ancak ölüme biten olaylar kolluk güçlerinin ve adli yetkilerinin devreye girmesine neden olur; böyle hâllerde ise sanık, sıkça karşılaşıldığı üzere şahit yokluğuyla şer'i kısas hükmünün veya kanunî cezanın verilememesinden dolayı genellikle muhakeme sürecinde birkaç ay hapis olunduktan sonra kolayca serbest kalırdı. Çünkü eyaletin kaza ve köy halkı arasında çok sık rastlandığı üzere öldürme olayına bizzat tanık olan şahıslar, gerek katile acıdıklarından gerekse katilin şer'i kısıstan kurtulup da kanunî cezası olan pranga cezasını tamamladığında kendisine bir

⁴⁵ BOA, Sadaret, Mektubi Kalemi, Umum Vilâyât, 435/25.

zararı olmasından korktuklarından mahkemede şahitlik etmekten kaçınırlardı. Hele ki katilin Müslüman, maktulünse Gayrimüslim olduğu durumlarda, katili korumak Müslüman halkça bir sevap gibi telakki edildiğinden, ortada şahit namına birini bulmak hiç mümkün olmazdı. Bu yüzden kanunî cezalandırma sürecinin de halk üzerinde hiçbir caydırıcı etkisi kalmıyor, aynı nedenle resmî görevlilerinin de olayları önlemedeki etkileri zayıflıyordu. Öte yandan halkın ateşli silah taşımalarının toptan yasaklanması veya tezkereye bağlanarak bazı sınırlamalara tâbi tutulması gibi önlemler şehirlerde etkili olmakla birlikte, köyler halkı birbirleri arasındaki kavgalarda genellikle taş, sopa, bel, kazma ve bıçak gibi aletler kullandıklarından bu tedbir kırsal kesimde hiçbir fayda vermiyordu. Aslında sorunun temelinde mevcut Osmanlı yargılama sisteminin Ortaçağa özgü yapısı ve bu doğrultuda İmparatorluğun etkin ve çağdaş bir ceza hukukuna ve yargılama usulüne sahip olmaması bulunuyordu. Bu yüzden eyalet yöneticileri bu gibi hadiselerin önüne geçmek için zaman zaman nasihat yöntemine başvururlardı. Yani köylü halkın anlayabileceği sade Türkçe ile öğüt ve tehdit ifadeleri içeren bir metin kaleme alınarak eyalet halkına ilan edilir; ayrıca köy muhtarları ve ileri gelenlerden bunun içeriğini halka iyice açıklayıp belletmeleri istenirdi. Örneğin 1849 yılı içinde yöneticiler bu çareye başvurmuş ve Bursa Eyalet Meclisi'nin hazırladığı bir nasihat yazısı eyalet halkına ilan edilmişti. Çünkü bu sırada Tanzimat'ın can, mal ve namus güvenliği ilkelerine göre hareket edilip edilmediğini soruşturan bir Sadaret yazısı eyalete ulaşmıştı. Bunun üzerine 01 Ocak 1849'da yürürlüğe giren Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'ne göre henüz yeni düzenlenmiş olan Bursa Eyalet Meclisi aslı sorumluluklarından olan iç güvenlikle ilgili bu konu hakkında bir mazbata hazırlayıp hükümete sunmuştu. Bu mazbatada öncelikle Tanzimat öncesi dönemde taşra yöneticileri arasında adet hükmünde olan yargısız adam idam etmeye şu anda eyalette kimsenin cesaret edemediği ve eyaletin bazı mahallerinde vuku bulan eşkıyalık olaylarınına etkili tedbirlerle önlendiği iddia ediliyordu. Ancak halkın kendi aralarındaki şahsî tartışma ve kavgalardan doğan yaralama ve öldürme olayları yukarıdaki satırlarda aktardığımız üzere açıklandıktan sonra, eyalet kazalarına sade bir dille kaleme alınacak nasihat yazıları göndermenin halkın cehaletine bağlanan bu tür eylemlerin bir derece azaltılmasında faydalı olacağı ifade ediliyordu. Bursa Eyalet Meclisi'nin hazırlayıp merkezî hükümete sunulan söz konusu mazbatasını ve örnek olarak gönderilen nasihat yazısını Meclis-i Vâlâ'da dahi incelenmişti. Burada, eyalet yöneticilerinin öncelikle devletin temeli olan şariat kaideleri ile hâlen yürürlükte olan Ceza Kanunnamesi hükümlerini eksiksiz uygulamalarının bu tür olayların önlenmesi için başlıca tedbir olacağı ifade edilmekle birlikte Bursa'da alınmış tedbir uygun ve yerinde bulunmuştu. Meclis-i Vâlâ, Bursa Eyalet Meclisi'nin bu girişimini ülke içinde yeniden yapılandırılan eyalet meclislerinin faydalı çalışmalarına bir örnek olarak telakki etmiş ve girişimin onaylandığına dair Bursa Eyaleti valisine emirname yazılmasının yerinde olacağını belirtmişti. Ayrıca yine Meclis-i Vâlâ üyelerinin görüşüne göre insanoğlunun doğal köklerinde olan kan

dökme eğilimini yeryüzünden toptan silmek mümkün değildi; ama eğitim ve terbiye yoluyla cahil halkın davranışları bir derece düzeltilebilirdi. Ülkede hızla ilerlemekte olan Tanzimat düzenlemeleri doğrultusunda halkın eğitim ve terbiyesi de geliştirildikçe bu konuda umulan seviyeye kısa sürede ulaşmak mümkün olacaktı⁴⁶.

Buraya kadar aktarmaya çalıştıklarımızı kısaca toplamak gerekirse dönem içinde eyalet sınırları içinde iç güvenlik konusunda pek arzulanan başarının sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Eyaletin temel güvenlik gücünü oluşturan zaptiye örgütü, yapılan düzenlemelere rağmen nitelik ve miktar bakımından umulan seviyede değildir. Bu yüzden acil durumlarda hâlâ “kır serdari” tayin etmek, geçici asker toplamak gibi eski yöntemlere başvurmaya devam edilmektedir. Kıyı bölgelerinde nispeten daha az olmakla birlikte, eyaletin özellikle iç kesimlerinde yol kesip adam öldürmek, köy basmak gibi eşkıyalık hareketlerine çok sık rastlanmaktadır. Gerçi bu aynı tarihlerde sadece Bursa Eyaletine has bir durum değildi. Anadolu ve Rumeli'nin genelinde de benzer olaylara çok sık rastlanmaktaydı ve bu olgunun, özellikle Osmanlı devri Anadolu toplumunun sosyo-ekonomik temellerinde yatan derin tarihsel kökenleri vardı. Diğer taraftan Tanzimat'ın getirmek istediği yeni düzene rağmen asayişin temin için eyalet yöneticileri tarafından hâlâ kefalete bağlama, nezre kesme, nasihat gibi eski yöntemlere başvurulduğu görülüyordu.

---

⁴⁶ Bursa Eyalet Meclisi'nin 13 Muharrem 1266 (29 Kasım 1849) tarihli ve Meclis-i Vâlâ'nın 11 Safer 1266 (27 Aralık 1849) tarihli mazbataları: BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 4576.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
 Bâb-ı âli Evrak Odası, Ayniyat Defterleri, nr. 174, 375, 382, 384, 387, 395, 459, 460, 636.
 Cevdet Maliye Tasnifi, nr. 6176, 10.488, 17.468.
 Cevdet Zaptiye Tasnifi, nr. 2573.
 İradeler, Dâhiliye Tasnifi, nr. 533, 569, 2080.
 İradeler, Meclis-i Vâlâ Tasnifi, nr. 4576, 14.784.
 Sadaret, Mektubî Kalemi Belgeleri, nr. 167/29.
 Sadaret, Mektubî Kalemi, Mühimme Kalemi Belgeleri, nr. 14/31.
 Sadaret, Mektubî Kalemi, Nezaret ve Devâir Belgeleri, nr. 12/14.
 Sadaret, Mektubî Kalemi, Umum Vilâyât Belgeleri, nr. 260/56, 395/38, 409/4, 435/25.

İkinci El Kaynaklar

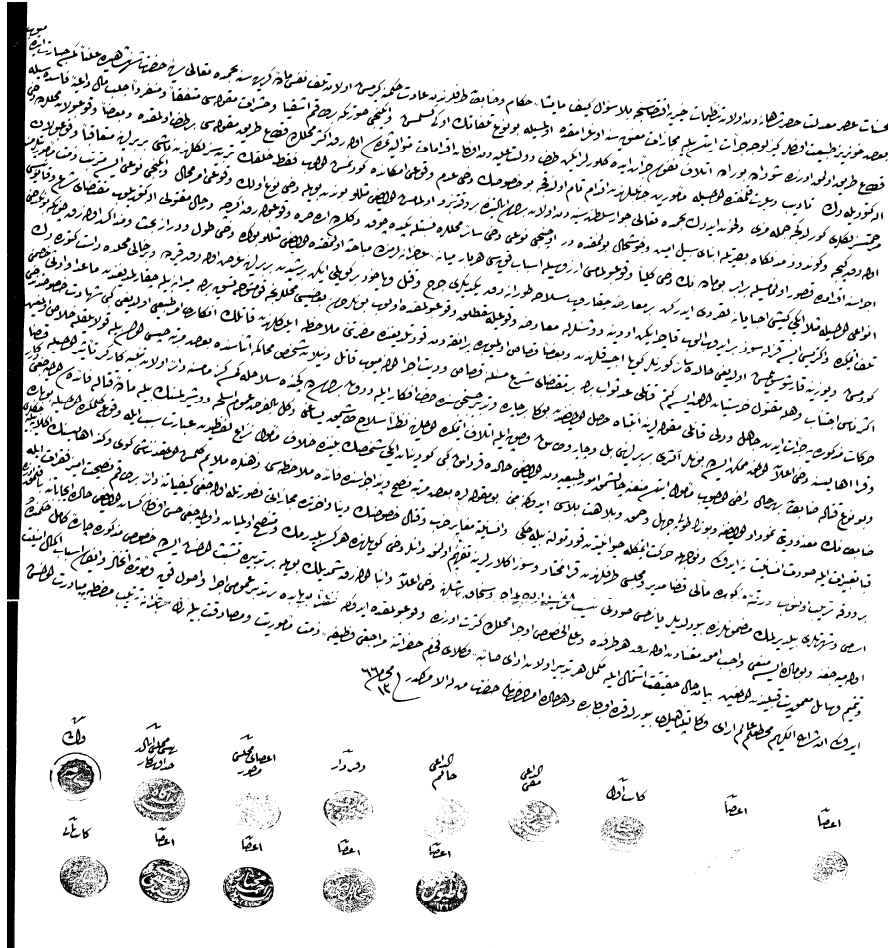
Salname-i Vilâyet-i Hüdevendigar, Sene 1288 (1871–1872).

Araştırma ve İncelemeler

- Bingöl, Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemeleri'nin Kuruluş ve İşleyişi 1840-1876)*, Eskişehir 2004.
 Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Ankara 1997.
 Çadırcı, Musa, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”, *TTK Belgeler*, XV/19 (1993), s.169-185.
 İnalçık, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, XXVIII/112 (1964), s.623–690.
 Kılıç, Selda, “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45 (2009), s. 43-62.
 Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1990.
 Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993.
 Satıcı, Emre, *19. Yüzyılda Hüdevendigar Eyaleti*, Ankara 2008 (Basılmamış Doktora Tezi).
 Saydam, Abdullah, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usûlü”, *Tarih ve Toplum*, 164 (Ağustos 1997), s. 4-12.
 Sönmez, Ali, “Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39 (2006), s. 199-219.

Belge 1: Bursa Eyalet Meclisi Mazbatası Aşlı ve Transkripsiyonlu Metni
(Kaynak: BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, No: 4576, Leff 3)

Muhassenât-ı 'asr-ı ma'delet-hasr-ı şahânenen olan Tanzimat-ı Hayriye iktizâsınca bilâ-sûal keyfemâ-yeşâ hükkâm ve zâbitân taraflarından 'âdet hükmüne girmiş olan telef-i nefis madde-i kerîhesine bi-hamdi te'âlâ sâye-i hazret-i şehenşâhîde 'alenen kimse cesaret edemeyüp ba'zı hûnrîz tabiat olanlar gizlice cüret etse bile mücâzât-ı men'îyesine uğramakda olmasıyla bu nev' telefâtın önü kesilmiş ve ikinci sûret ki bir takım eşkiyâ ve haşerât makûlesi müttefiken ve münferiden celb-i mâl dâ'iyye-i fâsidesiyle kuttâ-i tarîk olmak üzere şurada burada itlâf-ı nüfûsa cüret ede gelirler iken taraf-ı devlet-ı aliyyeden olanan ikdâmât-ı mütevâliye semeresi olarak ekser mahallerde kuttâ-i tarîk makûlesi ber-taraf olmakta ve ba'zen vukû' bulan mahallerde dahi ele getirilerek te'dîb ve 'îbret kılınmakta olmasıyla memûrîn taraflarından ikdâm-ı tamm olundukça bu husûsun dahi 'adem-i vukû'u imkânda görünmüş olup fakat halkın terbiyesizliklerinden nâşi

birbirlerine müte‘âkiben vukû’ bulan merhametsizlikleri görüldükçe cümlemizi dil-hûn ederek bi-hamdi te‘âlâ civar-ı saltanat-ı seniyyeden olan Bursa Eyaleti’nde bir vakitden beri olmamış olduğu misüllü bundan böyle dahi nev‘-i evvelin vukû‘u emr-i muhâl ve ikinci nev‘i ise müretteb-i zimmet-i memuriyetlerimiz olarak gece ve gündüz müdüngâh-ı basiretle ebnâ-yı sebîl emîn ve hoş-hâl bulunmaktadır. Üçüncü nev‘i dahi sâir mahallere nispetle pek de çok değilse de ara sıra vukû’ bularak eğerçi derhâl maktûlü ele getirilip müktezâ-yı şer‘î ve kanûniyyesi icrâsına ikdâmı kusûr olunmamasıyla beraber bu maddenin dahi külliyyen vukû’ bulmaması arzusuyla esbâb-ı kavîyyesi her bâr miyâne-i ‘âcizânelerimizde mübâhase olunmakta olduğu misüllü bu kere dahi tûl ü dirâz bahs ü müzâkere olunarak çünkü bunun dahi envâ‘ı olmasıyla meselâ iki kişi ahıbbâyâne lakırdı ederken bir mu‘âraza çıkarıp silaha davranarak yek diğer cerh ü katl veyahut bir köylü iken bir şeyden birbirlerine garaz olarak karyede ve bir hâli yerde rast getirerek telef etmekte ve ekserisi ise kızla söz bir edüp alup kaçır iken ardına düşenlerle mu‘âraza vukû‘uyla sakatlık vukû’ bulmakta olup bunlardan ba‘zısı mahallerinde komşuca tesviye birle meydana bile çıkarılmadığından mâ‘adâ vârisi hasmını görmüş ve yüzüne karşı söylemiş olduğu hâlde sâir görenler güya acıdıklarından ve ba‘zen kısâs olmayup da prangadan kurtulduğunda mazarratını mülâhaza eylediklerinden kâtilin inkârı emr-i tabî‘i olduğu gibi şehâdet husûsunda dahi ekser nâs ictinâb ve hele maktûl Hıristiyan olur ise ketm-i kâtîli ‘add-i sevâb birle ber-muktezâ-yı şer‘ kısâs ve diyet icrâ olunamayup kâtîl denilen şahıs muhâkeme esnâsında ba‘zı mertebe habs olsa bile kolaylıkla halâs olmağın harekât-ı mezkûreye cüret eden câhil ve delikanlı makûlelerine intibâh hâsil olmadığından buna bir çare ve tedbîr husûsunda sarf-ı efkâr ile derûn-ı Bursa’da geçende silahla kimse gezmemesine dâir tenbîh kâr-ger-i te’sîr olmasıyla kazâ ve kurâ ahâlisine dahi i’lân olunmak mümkün ise de bunlar ekserî birbirlerini bel ve çapa ve taş ve sopa ile itlâf etmekte olmalarına nazaran silah taşımak yasağı değil bi’l-farz ‘umûm eslihâ devşirilmemesinin bile madde-i kitâle fâ‘idesi olmayacağı der-kâr ve bu nev‘ kitâle zâbitân beher hâl râzı olmayup me’mûl etse men‘ine çalışmak umûr-ı tabî‘iyyeden olduğu hâlde kardeş gibi görünen iki şahsın beyninde hilâf-ı me’mûl nizâ‘-ı lafziden ‘ibâret sebep ile vukû‘a gelmekte olmasıyla bu bâbda zâbitânın ma‘zûriyeti nümûdâr olacağına ve bunun topu cehl ve humk ve belâhet belası idüğüne mebnî bu makûlelere ba‘zı mertebe nush ü pend icrâsında fâide mülâhazası zihinlere mülâyim gelmiş olmaktan nâşî köy ve kent ahâlisinin anlayabilecekleri kaba ta’bîrât ile sûret-i insanîyyet ne idüğü ve ne vechle hareket etmekle hayvanîyyetten kurtulunabileceği ve insanîyyete mugâyir darb ü kitâl husûsunun dünya ve ahirette mücâzâtı ne sûretle olacağı keyfiyâtına dâir bir takım nasîhat-âmîz fikrât ile bir varaka tertîb olunup varaka-i mezkûre me’âli kaza müdür ve meclisi taraflarından kurâ muhtar ve söz anlarlarına tefhîm olunmak ve anlar dahi köylerinde herkese bildirmek ve mütanassih olmayan ve olmayacağı hiss olunan kesân olduğu hâlde icâbâtına bakmak üzere esâmi ve şöhretleri bildirilmek mazmûnlarında buyrulduklar yazılması sureti tensîb olunmasıyla ol vechle icrâ ve sancak başlarına dahi i’lân ve inbâ olunarak şimdilik böyle bir tedbire teşebbüs olunmuş ise de husûs-ı mezkûre çare-i kâmile hükmünde olamayacağına ve bu madde ise men‘i vâcib-i umûr-ı mu’tenâdan olarak her tarafta ve ‘ale’l-husûs ücra mahalde kesret üzere vukû’ bulmakta idüğüne nazaran bu bâbda bir tedbîr-i ‘umûmî icrâ ve usûl-i kavîye ve mü’essire ittihâz ve ifâsı esbâb-ı ikmâl-i emniyet ve tatmîm-i vesâ’il-i ma’mûriyet kabîlinden olmağın beyân-ı hâl-i hakikat-iştîmâl ile mükemmel her tedbîr olan ârâ-yı sâ’ibe-i vükelâ-yı fihâm hazerâtına mürâca’atı vazîfe-i zimmet-i me’mûriyet ve musâdakat bilerek ‘âcizâne tertîb-i mazbataya mübâderet olunmuş idüğü inşâ‘e Allahü’l-

kerîm muhât-ı ‘ilm-i ‘âlem-ârâ-yı vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

13 Muharrem 1266 (29 Kasım 1849)

Bende Valî (Mühür: Sarım), Bende Re'is-i Meclis-i Eyalet-i Hüdavendigâr Es-seyyid el-'azîz Agâh, Bende a'zâ-yı meclis-i me'mûr (silik), Bende Defterdâr Mustafa 'Ârif, Ed-dâ'î Hâkim Es-seyyid Mehmed Hamdullah, Ed-dâ'î Müftü Es-seyyid Mehmed Refik, Bende Kâtib-i evvel Es-seyyid Ahmed Muhtar, Bende a'zâ (Memûriyette bulunduğu), Bende a'zâ Halil, Bende Kâtib-i sâni Şâkir, Bende a'zâ Es-seyyid Mustafa Latif, Bende a'zâ Es-seyyid Ahmed Muhtar, Bende a'zâ Mihail, Bende a'zâ Matyos.

Belge 2: Bursa Eyaleti Halkına Hitaben Yazılan Nasihat Yazısının Asli ve Transkripsiyonlu Metni (BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, No: 4576, Leff 5)

انسان جنس حیوانانہ فریبہ درینہ اولیٰ دردی عقب ذکر بشر ایکنه انسان برینہ ایندیج مضرته حیوانه کندوخته اقبور واضر بصوابه جنسه مضرته
 ایده جلات اولسه قورنارمدرسی ایتر. بخارمده اولوبه حیوانه قدر انصاف وغبیره اولمیدنلک حالیه ایتره انسانیت یونی کومتله اجمعه برتیبیایده
 اطرسی کلین یاندیه ترتیب و تنسب اوتشدر شوید که جزدی شی ایتمه خانه بربری دوکلک و دوکلک کبی شیوی عارده اینمکد بونقنخشایشدرور دوکلک ه
 درکنه سوچه مومعه بقی یالعه و قول قلمه و قاندر حقه و بیضا آدم نلف اولعه بونقه مللدره و قوعله برور دوکه صولسه کدوی صفح جفارطه بکلاه
 شوتوری و نوسیر و عشور کدی در هاجورکه کدی کسره ایتمه نیشقا و نیشقا انمه دلعی بوقدر هریر حاکم و ضابط اولدغینه اکاشکایتمه
 شقا و خانونا قادی اجز اوضور و نورعابا اولونه شرعاً مان ماندر جانم و جانم دغشی عضیر کبی اولدغینه بشر نوع بی اودم اولدره انده
 رض شی ربیبیه ضابط اغاره ایمل ایکنه هرکس کوی کوی ایتر اورنکسرک نیابت کدوی صفح بیل اولدره بیول قبا صنه دغشی مومعه
 اولدی و انقارور جو بیجه نلف کتیری میزنده کونکوز در بونقه حکره هرکس کندوخالنده اولدیه برید عوفا و نوح اولدی و ش ضابط کلایه
 ایلمدی ایتره بیا یه و قلم ایکنه نظاره بولم حکام و ضابطا نه و علمای و کسایه و اطمینان سوز اکلیاندر املور و بعبور در بر سو ده انا و با بیجه بیسر
 و کلایه نرسونه ایتره و کلایه ندر و وضعیت طومریشی اکوشیدونلری ادر ابراسه اسدیر برید ایکنه مجلس ایلمه کوندر که رض مومدرور و وجوده به اهل
 قبا صنه ایندره کونلومور و انکارای ندرل قنخلری آبیات ایتمور ایتمور باشند جفا صر سببا درنگلنه نه بونقه حکره بروکی و ملدر برکون قسمه
 و توغولمسه دساره ایندری طومر و برکنه وضعی زبانه ایکنه شعبد اولمیدر نیز اهریر قبا صنه و حاکم نفیس سی بللور حکره موملرته
 کویک و ملدر بر رض عائد اولد حقه و نه هوؤ شو نیشقا نه مناسب اولدغینه اعملره اولدی بوندر برید عرض بیه تحقیقانه خال فاعله شنه بی سول
 که حکره خصله نیشقا نه اولدره انسانیته یونی کوی کوی ایکنه هرکس اکلا برید انسانیته و ضای الای و سعوت نه حضرت ششاهم ضایاردم و کلکات
 و انرور و ادر لک کچک شینلرک و نیشقا بیله شینلرک و نیشقا بیله شینلرک و نیشقا بیله شینلرک

İnsanın cins-i hayvanâtdan fark ve temyizine Allah'ın verdiği 'akıl ve fikir yetüştür iken insanın birbirine ettiği mazarratı hayvan kendü cinsine etmiyor. Ve âher bir hayvan cinsine mazarrat edecek olsa kurtarmaya sa'y eder. Benî âdemden olup da hayvan kadar insâf ve gayreti olmayanların hâllerine acıyarak insaniyet yolunu göstermek için bir tenbihât icrâsı Meclis-i Eyâletde tertîb ve tensib olunmuştur. Şöyle ki, cüz'î şey için halk birbirini dövmek ve sövmek gibi şeyleri 'âdet etmişler. Bu ne fena şeylerdir. Dövüşmek derken silah tutmak, baş yanılmak ve kol kırılmak ve kan çıkmak ve ba'zen adam telef olmak çok mahallerde vukû' buluyor. Dövene sorulsa kendüyü haklı çıkarup "bana şunu dedi ve namusuma ve 'ırzıma geçti" der. Hâlbuki kimesnenin kimesneyi incitmeye ne şer'an ve ne kânûnen izin ve ruhsatı yoktur. Her yerde hâkim ve zâbit olduğundan ana şikâyet etmeli şer'an ve kânûnen te'dîbi icrâ olunur. Velez re'âyâ olsun şer'an mâlî mâlîmizin ve canı canımız ve 'ırzı 'ırzımız gibi olduğundan başka nev'-i benî âdemden olmalarıyla anlara dahi bir şey demeyüp zâbite ifâde eylemeli iken herkes gücü erene urup keserek nihâyet kendüsü haklı bile olsa büyük kabâhatta bulunmasıyla kısâs olmaları ve prangalarda çürüyüp telefe gitmeleri meydânda görünmektedir. Bundan sonra herkesin kendü hâlinde olup biriyle gavga ve nizâ'ı olduğu vakit zâbitâna şikâyet eylesini cümleyle beyân ve tefhîm etmeğe kazada bulunan hükkâm ve zâbitân ve 'ulemâ ve muhtârân ve'l-hâsl söz anlayanlar memûr ve mecbûrdurlar. Bu sûret ana baba

nasihatı gibidir dinleyenler selâmete erer. Ve dinlemeyenleri ve nasihat tutmayacağı anlaşılabilir olur ise isimlerini pusula edüp Meclis-i Eyalet'e göndermeye dahi memûrlardır. Ve çok yerde ahâli kabâhat edenlere göz yumup ve inkâr edenlerin kabâhatlerini ispât etmeyüp edepsizleri baştan çıkarmaya sebep olduklarından bundan sonra bir köy ve mahallede bir gûna kabâhat vukû' bulmamasına ve cesâret edenleri tutup vermeye ve hakkı şehâdet etmeye müte'ahhid olmalıdırlar. Zirâ her yerde kabâhat edecek şahsı hepsi bilmelüdür. Sonra mesuliyet köylü ve mahalleliye dahi 'â'id olacaktır. Ve'l-hâsıl işbu tenbîhât münâsib olduğundan î'lân olundu. Bundan böyle hafî ve celî tahkîkâtta hâlî kalmayacağına mebnî büyük küçüğe hülâsa tenbîhât olan insaniyet yolunu güzelce anlatub insaniyete ve rızâ-yı Allâha ve ma'delet-i seniyye-i hazret-i şehensâhîye mugâyir adam dövülmek ve urulmak ve öldürülmek gibi şey'lerin vukû' bulmaması me'mûl ve matlûb olunur ve's-selâm.

